

غزه له وه‌رگێردراوه کانی حافز له تهرارووی شیعریه‌تدا

ناز ئەحمەد سەعید (تۆنێژەری بەرپرس)؛^۱ سدیق ئەورەحمان عەلی^۲

نوع مقاله: مقاله پژوهشی؛ تاریخ دریافت: ۷ فروردین ۱۳۹۹؛ تاریخ پذیرش: ۲۶ شهریور ۱۳۹۹؛ صص ۷۵-۹۸

DOI: <https://www.doi.org/10.34785/J013.2020.634>

کورتە

چکیده

حافظ شیرازی یکی از بزرگترین شاعران غزل‌سرای ادبیات فارسی تلقی می‌شود. شعر وی همواره مردم را مجذوب کرده و هر کس متناسب با روحیات خود از دنیای شعر این شاعر نازک خیال بهره برده است. دنیای پرکشمکش و وضعیت خاص ناشی از فشار سیاسی عصر حافظ با احساس نازک و زیبایی‌شناسی شاعر ترکیب شده و چنین گوهرهای شعری را برای بشریت به یادگار گذاشته است. افزون بر این که حافظ درباره‌ی دنیا و آخرت سخن گفته است، شعرش توأمان هم مایه‌های عارفانه‌ی اخروی و هم عاشقانه‌ی دنیوی را دربردارد. از آنجا که شعر حافظ از زمره‌ی شاهکارهای ادبی جهان قلمداد می‌شود، این شاعر بر بیشتر شاعران دنیا تأثیرگذار بوده و شاعران کردزبان نیز از این قاعده مستثنی نیستند. در این پژوهش سعی شده است تا غزل‌های ترجمه‌شده‌ی حافظ که توسط شاعر صاحب قلم کرد، عمر صالحی صاحب، کولیل، به زبان کردی برگردانده و در قالب دیوان *آبشار عشق (تافگه‌ی ئەوین)* منتشر شده است، در ترازوی بوطیقا بررسی شود. برای این کار نخست مطالبی درباره‌ی ترجمه و درستی و نادرستی ترجمه بیان شده، سپس ترجمه‌ی غزل‌های حافظ از نظر وزن، قافیه، زبان، بلاغت، هنجارگریزی شعری و تمام تکنیک‌هایی که شعریت و بوطیقای شعر را متعالی می‌کند، ارزشیابی شده و در پایان نیز نتایج پژوهش بیان شده است.

حافظی شیرازی به یه کتیک له گه‌وره‌ترین و به‌رزترین مامۆستایانی غزه‌له ئەده‌بی فارسیدا داده‌نریت. شیعرێ ئەو هه‌میشه له سه‌ر دلانه و هه‌رکس به‌گوێهرێ ویست و خواستی خۆی به‌نیو دنیای جوانیی ئەم شاعیره ناسک‌خه‌یال‌ه‌دا گۆزه‌ر ده‌کات. رهنگه دنیای پرکێشمه‌کێش و دۆخ و هه‌ل‌ومه‌رجیکی تایه‌ه‌ت له ئال‌وگۆری ده‌سه‌لاتی سیاسی ئەوده‌م که حافز تێیدا ژیاوه، هه‌ستی ناسک و جوانی ناسیی شاعیر ئاوێته‌ی یه‌ک بووبن و ئەم گه‌وه‌ه‌رانه‌ی بۆ ئیتمه جێ‌هێشتبێت. جیا له‌وه‌ی که دێته سه‌ر باسی دنیا و دواروژ، ده‌وتریت حافز قسه‌ی عارفانه‌ی ئاسمانیی هه‌یه و هه‌م غه‌زه‌لی عاشقانه‌ی دونیایی. ئەم شاعیره کاریگه‌ری زۆری هه‌بووه له‌سه‌ر شاعیرانی ته‌واوی دونیا. به‌و پێیه‌ی به‌ره‌مه‌که‌ی وه‌ک شاکارێکی ئەده‌بی جیهانی لێی ده‌روانرێ و شاعیرانی کوردیش به‌ده‌ر نین له‌م کاریگه‌ربوونه. ئەم تۆنێزێنه‌وه‌یه هه‌ولێ داوه ده‌قی غه‌زه‌له وه‌رگێردراوه‌کانی حافز، که له لایه‌ن شاعیری خامه‌ره‌نگینی کورده‌وه، وه‌رگێردراوه و له دووتویی دیوانی *تافگه‌ی ئەوین-ی عومه‌ری سألحی ساحب (کولیل)* ب‌لا‌وکراونه‌وه، به ته‌رازووی شیعریه‌ت (پۆیه‌تیکا) وه‌ ب‌خاته به‌ر نه‌شته‌ری لیکۆلێنه‌وه. رێبازی لیکۆلێنه‌وه‌که‌مان وه‌سه‌فی-شیکارانه‌یه که له ده‌سته‌پیکدا باس له وه‌رگێران و بنه‌ما و رینگاکانی وه‌رگێران و پاشان دروستی و نادرستی وه‌رگێرانی شیعر کراوه. پاشان چه‌ند غه‌زه‌لیک به‌نموونه له‌و وه‌رگێرانه وه‌رگیراوه و له‌رووی کێش، سه‌روا، زمان، په‌وانبێژی، لادانی شیعر و هه‌موو ئەو ته‌کنیکانه‌ی که شیعریه‌ت و پۆیه‌تیکای شیعریه‌ت پێ به‌هێزه‌بێت، هه‌لسه‌نگێنراون. له‌کو‌تاییدا ئەنجامی تۆنێزێنه‌وه‌که به چه‌ند خالێک ده‌سته‌نیشان کراوه.

واژگان کلیدی: حافظ؛ ترجمه؛ ادبیت؛ هنجارگریزی شعری؛ کولیل.

وشه‌گه‌لی سه‌ره‌کی: حافظی شیرازی؛ وه‌رگێران؛ شیعریه‌ت؛ لادانی شیعر؛ کولیل.

۱- پيشه‌کی

وهرگپران به ديارده‌یه‌ک له ديارده‌کانی هه‌لس‌وکه‌وتی زمانه‌وانی لای مروّف دادنه‌نریت. ئال‌وگورکردنی هیماکانی زمانیکه به زمانیکی دیکه. یان وهرگپران واته «وهرگه‌رانندی ده‌قینک یان وته‌یه‌ک له زمانی ده‌ستپیکه‌وه بو زمانی مه‌به‌ست به جوړی که کاریگه‌ری زمانی ده‌ستپیک له خوینهر یان بیسه‌ری زمانی ده‌ستپیک بگوپزرتته‌وه بو خوینهر یان بیسه‌ری زمانی مه‌به‌ست» (هاشمی، ۲۰۱۷: ۱). وهرگپران بریتیه له شروقه‌کردنی واتا یان لیکدانه‌وه‌ی مانای ده‌قینک و پاشان به‌ره‌م‌هینانی ده‌قینکی هاوتای ئه‌و ده‌قه له زمانیکی دیکه‌دا؛ به شیوه‌یه‌ک که هه‌مان په‌یام و مه‌به‌ست بگه‌یه‌نیت. جا ده‌قه که هه‌رچیک بیت؛ چونکه وهرگپرانی ئه‌ده‌بی، «واته وهرگپرانی هه‌موو به‌شه‌جیاوازه‌کانی ئه‌ده‌ب. به مانایه‌کی تر، وهرگپرانی ئه‌ده‌به به هه‌موو جوړ و به‌شه‌کانیه‌وه؛ شاعر، چیرۆک، شانۆ و هتد (عنانی، ۲۰۰۳: ۴). ده‌توانین به جوړیک له جوړه‌کانی په‌یوه‌ندی و تیکه‌لاوی نیوان نه‌ته‌وه‌کانیشی دابنن؛ چونکه له رینگه‌ی وهرگپرانه‌وه ئاشنا ده‌بن به که‌لتوور و روّشنبیری و ئه‌ده‌بیاتی یه‌کتر و ده‌توانن ئه‌زمون و تاقی کردنه‌وه‌کانیان ئال‌وگور پی‌بکن. بو‌یه ده‌وتریت «چالاکیه‌کی مروّیه له بوا‌ری په‌یوه‌ندی، له کومه‌له گروپیکی وادا به‌دی‌ده‌کریت که زمانی هه‌مه‌جوړ له ئاخوتندا به‌کارده‌هینن و بیروبو‌چوونی خو‌یانی پی‌ئال‌وگورده‌کهن» (خوشناو، ۲۰۱۸: ۷). وهرگپران هونه‌ریکی جوانه «واتای گواستنه‌وه‌ی وشه و واتا و شیوازه‌کان ده‌گه‌یه‌نیت له زمانیکه‌وه بو زمانیکی تر. ده‌بی خوینهری ده‌قه وهرگپردراوه که هه‌ست به روونیی ده‌قه که بکات، هه‌ر وه‌ک چون خوینهری زمانی سه‌رچاوه هه‌ستی پی‌ده‌کات» (خلوصی، ۱۹۵۶: ۱۱). که‌واته، وهرگپران کاریکی سانا و ئاسان نییه؛ هونه‌ریکه و هیچی که‌متر نییه له شاعر و چیرۆک‌نووسین. هونه‌ریکی به‌رزه و توانا و به‌هره‌یه‌کی باشی پتویسته؛ دا‌هینانی دوای دا‌هینانه.

۲- رینگاکانی وهرگپران

کومه‌لیک شیواز و رینگه‌ی جیاواز و هه‌مه‌جوړ هه‌ن بو وهرگپران که به هۆبه‌وه نووسه‌ر ده‌توانیت له وهرگپرانی ده‌قه‌کانیدا په‌یره‌وی بکات. لیره‌دا به‌کورتی ئاماژه به‌چهند رینگایه‌ک ده‌که‌ین:

۱- وهرگپرانی وشه‌یی: ئه‌م رینگه‌یه‌ کۆنترین رینگای وهرگپرانه که وهرگپر هه‌موو وشه‌کانی ده‌قه‌که بو زمانه‌که‌ی تر وهرده‌گپریت. لیره‌دا وهرگپر جه‌خت‌ده‌کاته‌وه سه‌ر خودی وشه‌که و ده‌گه‌ریت مانایه‌کی ته‌واوی پر به‌په‌ستی خوی بو بدوژیتته‌وه؛ زور گوئی به‌شیوازی گشتی رسته‌که نادات. ئه‌مه‌ش زیاتر بو وهرگپرانی ده‌قه‌زانستی و هونه‌ری و یاساییه‌کان ده‌گونجیت. به‌م رینگه‌یه‌ وهرگپر ده‌یه‌ویت هیچ له ده‌قه‌ئه‌سلییه‌که دورنه‌که‌وینته‌وه. به‌لام ئه‌م جوړه‌رینگه‌یه‌ش گرفتیی خوی هه‌یه؛ له‌وانه، نه‌بوونی هاوواتای وشه‌که له زمانی به‌رامبه‌ردا، یان نه‌بوونی هاوواتا له پینکه‌هاته‌زمانه‌وانی و پینکه‌هاته‌رێزمانیه‌کاندا له نیوان هه‌ر دوو زمانه‌که‌دا.

۲- وهرگپرانی واتایی: لیره‌دا وهرگپر بایه‌خ به‌مانا و بیر و هزره‌کان ده‌دات. مه‌رج نییه‌ رینگ هاوواتای وشه‌یه‌کی دیاریکراو بدوژیتته‌وه. له‌وانه‌یه‌ نه‌بوونیشی کاریگه‌رییه‌کی ئه‌وتوی نه‌بیت بو سه‌ر ده‌قه‌که؛ به‌مه‌رجیک پارێزگاری له ده‌قه‌سه‌ره‌کییه‌که بکریت و ده‌ستکاری نه‌کریت و ئه‌مانه‌تی زانستی بپارێزیت. بی‌گومان به‌م جوړه‌ش له وهرگپران شیوازی پوخت کردنه‌وه‌ی مانای

رسته و گوزارشت کردن لیلی به ده‌ست‌ده‌هینین. پیمان وایه له هه‌موو رینگاکانی تر باشر و بلاوتره.

۳- وەرگیرانی لیکدانه‌وه‌یی: ئەم جوهریان وەرگیر بو وەرگیرانه‌که‌ی پشت به روون کردنه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی ده‌قه سهره‌کییه‌که ده‌به‌ستیت و هه‌ول‌ده‌دات زیاتر شی‌بکاته‌وه. ئەمه‌ش زیاتر له وەرگیرانی ده‌قه شیعرییه‌گران و قورسه‌کان یان میژوویی و کۆنه‌کاندا جیبه‌جی‌ده‌کریت.

۴- وەرگیرانی کورت و پوخت: له‌م رینگه‌یه‌ی وەرگیران، وەرگیر هه‌ول‌ده‌دات ئەو ده‌قه‌ی ده‌یه‌ویت وهریگیپریت کورت و پوختی بکاته‌وه؛ به‌لام به‌مه‌رجی مانا و ناوهرۆکه سهره‌کییه‌که‌ی ون نه‌بی‌ت. هه‌ندی جار وەرگیر هه‌ست‌ده‌کات، هه‌ندی بابته و ورده‌کاری هه‌یه له ده‌قه سهره‌کییه‌که‌دا زیاده‌ن و پتویست ناکات خوینهری پتوه سهرقال‌بی‌ت، بۆیه په‌نا ده‌باته به‌ر ئەم رینگه‌یه.

۵- وەرگیرانی لاسایی کردنه‌وه و گواستنه‌وه: له‌م شیوازه‌دا وەرگیر بیر و بوچوون و هزره‌کان له‌گه‌ل ئەو وینانه ده‌گوێزیتنه‌وه که ده‌قه سهره‌کییه‌که له‌خۆی ده‌گریت؛ بۆیه، ئەم وەرگیرانه به‌ پرۆسه‌یه‌کی گواستنه‌وه یان وەرگرتن داده‌نریت. به‌زۆریش له وەرگیرانی ده‌قه شیعرییه‌کاندا په‌یره‌وده‌کریت؛ چونکه ده‌قی شیعری سیفات و تایبه‌تمه‌ندی جیاکاری له‌خوگرته‌وه؛ بۆیه پتویستی به‌م جوهریه له وەرگیران (عبدالله، ۱۹۸۹: ۱۵).

۲-۱- وەرگیرانی شاعر

پرسی وەرگیرانی شاعر له پرسه‌هه‌ره‌دیار و گرنه‌گه‌کانی وەرگیرانه که هه‌میشه جیبی قسه و باس و گفت‌وگو له‌سه‌رکردنه. هه‌ر له کۆنه‌وه تا ئیستا رای جیاواز و هه‌مه‌جوهر هه‌یه له‌سه‌ر دروستی و نادروستی وەرگیرانی شاعر. خه‌لکانیک له‌ته‌رجه‌مه‌ی شاعر ده‌ترسن، خه‌لکیکی دیش دژ به‌ته‌رجه‌مه‌ی شاعرن و لایان وایه شاعر ته‌رجه‌مه‌ناکریت. له‌وانه نووسه‌ره کۆنه‌کان، هوراس و جاحز، دژی وەرگیرانی شاعر بوون. شاعر «نابیت وهریگیپریت و نابیت بگوازیتنه‌وه، ئە‌گه‌ر وەرگیرا بو زمانیکی تر، ریکخستنه‌که‌ی تیکده‌چیت و کیشه‌که‌ی به‌تال ده‌بیته‌وه و جوانییه‌که‌ی نامینیت» (جاحظ، ۱۹۹۶: ۷). له‌نووسه‌ره نوێیه‌کانیش نموونه‌ی یاکۆبسن که پنی‌وايه «شاعر به‌حوکمی پیناسه و خاسیته‌کانی ناتوانریت وهریگیپریت و ناکریت، مه‌گه‌ر به‌گواستنه‌وه‌یه‌کی خولقینه‌رانه نه‌بی‌ت» (عجینه، ۲۰۰۱: ۹۲).

ئه‌وه‌ی جیبی سه‌رنجه‌زۆربه‌ی قوتابخانه‌ره‌خه‌یه‌کانی سه‌ده‌ی بیستم، نموونه‌ی زمانه‌وانی، بنیاتگه‌ری و ... هه‌ر یه‌که و به‌جوړیک له‌جوهره‌کان له‌گه‌ل را و بوچوونی جاحزدا نزیکه‌ده‌بنه‌وه؛ پینان‌وايه که شاعر وهرناگیپریت و وەرگیرانی شاعر پرۆسه‌یه‌کی مه‌حاله. له‌گه‌ل هه‌موو ئە‌مانه‌شدا، شاعر هه‌ر وهرده‌گیپریت و رۆژه‌رۆژ زیاده‌کات و په‌رده‌ستینیت. چونکه له‌به‌رامبه‌ردا، کۆمه‌لیک که‌س هه‌ن که پینان‌وايه هه‌رچه‌نده پرۆسه‌ی وەرگیرانی شاعر کاریکی قورس و گرانه، به‌لام ئە‌سته‌م و مه‌حال نییه و ده‌توانریت بکریت. هه‌رچه‌نده کارکردن تییایدا سه‌خته؛ چونکه «ئه‌وه‌ی له‌و وەرگیراندا به‌هه‌ریه، ئە‌وه‌یه که وەرگیرانه که بو زمانیکی ته‌واو جیاواز له‌زمانی ده‌قه که بکریت، یاخود وەرگیرانی هۆنراوه‌یه‌کی ئالۆز بی‌ت، ته‌نانه‌ت بو زمانیکی لیکچووش وهریگیپریت» (ئه‌بویه‌کر، ۲۰۱۶: ۱). ئە‌مه‌ش له‌به‌ر ئە‌وه‌یه که «په‌خشان شیوازی ریکخراوی ئاخاوتنی سروشتییه؛ به‌په‌چه‌وانه‌ی شاعر

که بونیادیکی ئالۆزی هه‌یه» (ره‌زا، ۲۰۰۷: ۱۰۴). هه‌ر له به‌ر ئه‌م بونیاده ئالۆزه‌ی شیعه‌ره که زۆریک پێیان‌وایه تیکستی شیعی نا‌کریت وهرگیرانی بۆ بکریت؛ به‌و پێیه‌ی که پاراستنی شیعییه‌ت و کیش و سه‌روا زۆر ئه‌سته‌مه و زۆر جار وهرگير بۆ ده‌سه‌لات له به‌رامبه‌ریان ده‌هسته‌تیت.

به‌لام به‌مانه‌وێت و نه‌مانه‌وێت، ده‌بیت وهرگيرانی شاعر قبول‌بکه‌ین. هه‌موو ئه‌ده‌بیک پێویستی به‌گه‌شه‌کردن و تازه‌کردنه‌وه هه‌یه؛ پێویستی به‌کردنه‌وه‌ی ئه‌ده‌به‌که‌ی هه‌یه به‌رووی جیهاندا و به‌پنجه‌وانه‌شه‌وه ده‌یه‌وێت ئه‌ده‌بیاتی نه‌ته‌وه‌کانی تر و ئه‌زموون و به‌ره‌وپیش‌چوونه‌کانیان ببینیت. بۆ گومان ئه‌مه‌ش له‌رێی وهرگيرانه‌وه ده‌ستمان ده‌که‌وێت. وهرگيران هۆکاری سوودوه‌رگرتنه‌ له‌ زانست و زانیاری پێشینه‌کان و پێکه‌وه‌گریدانی شارستانییه‌ته‌کانه؛ پردی په‌یوه‌ندی نیوانیان و هه‌لقه‌یه‌که‌ بۆ گه‌یاندنی کۆن و نوێ فهره‌نگ و که‌لتووری جودای گه‌لانی دونه‌یا. بۆیه‌ش ده‌بینین «هیچ وهرچه‌رخانیکی گه‌وره‌ی میژوویی، هیچ شو‌رشیکی که‌لتووری، سه‌ره‌له‌دانی هیچ شارستانییه‌تیک نه‌بووه له‌ دنیا‌دا وهرگيرانی کتیبیکی گرنگ یان چه‌ند کتیبیکی گرنگ یان هه‌لمه‌تیکێ فراوانی وهرگيران پێشی نه‌که‌وتی. له‌ سه‌ره‌له‌دانی ئاشووره‌کان، سه‌رده‌می زێڕینی ئیسلام، ژبانه‌وه‌ی ئیتالی، شو‌رشی فهره‌نسی و هه‌ند» (ئایزێ، ۲۰۱۶: ۲).

ئه‌گه‌ر وهرگيران نه‌بوایه شیعه‌ره‌وه که به‌ندییه‌ک له‌ سنووری زمانه‌که‌ی خۆی به‌ندکراو ده‌بوو؛ وه‌کوو ئه‌وه‌ی له‌ دوورگه‌یه‌که‌دا بژی و ئاگای له‌ جیهانی ده‌روه‌وه‌که‌سانی تر نه‌بیت. بۆیه، هیچ کات ئه‌ده‌بیکێ کامل و ته‌واومان ده‌ست‌نا‌که‌وێت به‌بێ وهرگيرانی ده‌قه‌ ئه‌ده‌بیه‌کانی زمانه‌کانی تر. وه‌که‌ ده‌بینین، هه‌ر له‌ کۆنه‌وه، له‌گه‌ڵ هه‌موو قوناغه‌کانی به‌ره‌وپیش‌چوونی شیعه‌ره، بزوتنه‌وه‌ی وهرگيرانیش له‌ جووله‌ و گه‌شه‌کردن‌دایه. هه‌ندێ پێداویستی سه‌ره‌که‌ی هه‌یه بۆ دا‌هینه‌ره‌ و وهرگير و ئه‌ده‌ب و شارستانییه‌ت که وهرگيران پێیان ده‌به‌خشیت؛ هیچ کات خویندنه‌وه‌ و دا‌هینان ناتوانیت بیاندات، ئه‌گه‌ر له‌ وهرگيرانی شیعه‌ردا سه‌رکه‌وتنیکێ مه‌عنه‌وی و چێژیکێ خۆش نه‌به‌خشیت، بۆچی باشترین و مه‌زترین شاعیر دیت شیعه‌ریکی بیانی وهرده‌گیریت، له‌ کاتیکدا خۆی شاعیره‌ و ده‌توانیت شاکاریکی شیعه‌ری بنووسیت. به‌لام له‌وانه‌یه‌ ئه‌و چێژه‌ی له‌ وهرگيرانی ده‌فیکدا ده‌بینیت، له‌ نووسیندا نه‌بینیت؛ جگه‌ له‌وه‌ی ده‌توانیت هه‌سته‌ شاراه‌کانی خۆی له‌ رێگه‌ی وهرگيرانی شیعه‌ری شاعیریکه‌وه به‌ ئاسانی باس بکات. وهرگيران شنه‌ و با‌ی فهره‌نگی و لاتیکێ ترت بۆ دینی؛ وشه‌ رووت و دامال‌راوه‌کان دووباره‌ پۆشته‌ و رازاوه‌ ده‌کاته‌وه؛ ئه‌مه‌ و چه‌ندین ئامانج و هۆکار و مه‌به‌ستی تر هه‌یه که شاعیر په‌نا بۆ وهرگيران ده‌بات.

۲-۲- بنه‌ماکانی وهرگيران

هه‌ندێ له‌ نووسه‌ران وشه‌ی «هونه‌ر» به‌ مانا گه‌شتیه‌که‌ی بۆ بواری وهرگيران به‌کارده‌هێنن؛ هه‌ندیکیش وه‌کوو زانستیکی رووت سه‌یری ده‌که‌ن. به‌لام وهرگيران نه‌ زانستیکی رووت و سرفه، نه‌ هونه‌ریکی ته‌واو؛ به‌لکوو هونه‌ری پراکتیکییه؛ پێویستی به‌شاره‌زایی و راهینان و به‌رده‌وامی هه‌یه، له‌گه‌ڵ بوونی به‌هره‌یه‌کی سرووشتی؛ ئه‌مه‌ش به‌و مه‌به‌سته‌ی که «وهرگيران هونه‌ریکی پراکتیکییه، که سه‌رباری بوونی به‌هره‌یه‌ک، پێویستی به‌شاره‌زایی و راهینان هه‌یه» (عنانی، ۲۰۰۳: ۱۵). به‌ مانایه‌کی تر، زانیی هه‌ر دوو زمانه‌که‌ به‌س نییه‌ بۆ ئه‌وه‌ی وهرگيرانیکێ باش و گونجاو به‌ره‌م‌بینن؛ به‌لکوو پێویستمان به‌ راهینان و گه‌شه‌پێدان ده‌بیت. راسته‌ بنچینه‌کانی وهرگيرانیش بنه‌ما و

تایبه‌تمه‌ندی هیه، به‌لام مهرج نییه هه‌موویان بۆ هه‌موو ده‌قیقک پیویست بیت، یان به سهر هه‌موو ده‌قیقکدا جیبه‌جی بکریت؛ بویه وه‌رگیری ژیر و لیها‌توو ئه‌وه‌نگاوانه ده‌گریته‌به‌ر که بۆ وه‌رگیرانی ده‌قیقک پیویستن. دیاره شیواز و جووری هه‌نگاوه‌کان رهنکه لای وه‌رگیره‌کان هه‌موو وه‌کوو یه‌ک نه‌بن؛ به‌لام وه‌رگیری لیزان هه‌میشه ده‌ست به‌و بنه‌مایانه‌وه ده‌گریت که له پرۆسه‌ی وه‌رگیراندا پشتیان پی‌ده‌به‌ستیت. به‌رجه‌سته‌کردنه‌وه‌ی ئه‌و میتۆده‌ی که ده‌بیت بنه‌ماکانی وه‌رگیران له پرۆسه‌ی وه‌رگیراندا به‌کاربه‌یترین یان به‌ده‌سته‌وه بگیری‌ن؛ جا ده‌قه‌که ههر چیه‌ک بیت، ئه‌بیتته خالی ناسینه‌وه‌ی جه‌وه‌ری وه‌رگیران و ناسنامه‌یه بۆ ده‌قی نوێ و وه‌رگیر. به‌لام ئه‌وه‌ی لیره‌دا جیا‌کارییه‌ک ده‌خولقینیت، خه‌یاله. له ده‌قی ئه‌ده‌بی و به‌تایبه‌تی ده‌قی شیعی، خه‌یال رۆلئیکی گرنکی هیه له ناساندنی په‌یام و مانا و ئاماژه‌کان؛ بویه له سهر وه‌رگیر پیویسته‌شاره‌زایی باشی له‌و بواره‌دا هه‌بیت. ئیمه لیره نامانه‌وێت مهرجی شاعیربوون بۆ وه‌رگیرانی ده‌قیکی شیعی بکه‌ینه پیش‌مهرج؛ به‌لام ده‌بیت ئه‌و مه‌عریفه و شاره‌زاییه له‌سهر خه‌یال و هارمۆنیای ناوه‌وه‌ی شیعی و زمان له ئاستیکدا بیت بتوانیت خو‌ی له قه‌ره‌ی شیعیر بدات.

له ده‌قیکی هزریدا وه‌رگیر ته‌نها مانا و ئاماژه‌کانی بۆ گرنکه؛ به‌لام له ده‌قی خه‌یال‌ئامیزدا ئیتر ئه‌رکه که قورستر ده‌بیتته‌وه و به‌رپرسیاریه‌ته‌که‌ش فراوانتر. نه‌بوونی ئه‌و شاره‌زاییه پیویسته له خه‌یال و هارمۆنیای مۆسیقا و زمان له پرۆسه‌ی وه‌رگیراندا، رهنکه بیه‌ته‌هۆی ئه‌وه‌ی که ده‌قه ئه‌ده‌بیه‌که له‌ناو‌بچیت. بویه، وا باشتره ئه‌وه‌ی کاری وه‌رگیرانی شیعی ده‌کات خو‌ی له بنه‌ره‌دا شاعیر بیت؛ چونکه وه‌رگیری سه‌رکه‌وتوو ته‌نیا کاری وه‌رگیرانیکی روت و ساده و ساردوسر نییه؛ به‌لکوو ئه‌گه‌ر نووسه‌ر خولقینه‌ری به‌که‌می تیکست بیت، ئه‌وه ده‌توانین وه‌رگیر به‌خه‌للای دووه‌می ده‌قه‌که دابینین. ههر له‌به‌ر بایه‌خی کاری وه‌رگیرانه که ده‌بیت وه‌رگیر وه‌ک ئه‌وه‌ی ئاتین دۆله له کتیبیکدا به‌ناوی بنچینه‌کانی وه‌رگیران ئه‌رکی وه‌رگیر دیاره‌کات، که ده‌بی «وه‌رگیر به‌باشی له ناوه‌رۆکی ده‌ق و مه‌به‌ستی نووسه‌ر تیبگات، زانیاری زۆری له‌سهر ئه‌و زمانه‌ی ده‌یه‌وێ وه‌ریبگیری و ئه‌و زمانه‌ی وه‌رگیرانی پی‌ده‌کا هه‌بی، که‌لک له گه‌لی شیوه‌ی ئاخاوتنی باو وه‌رگیری هند» (علی، ۲۰۱۵: ۵۷). هه‌روه‌ها جاحزیش بروای وایه که ده‌بیت «توانای زه‌ینی وه‌رگیر ده‌بی هاوشانی توانای زه‌ینی خاوه‌ن‌به‌ره‌م بی و ده‌بی وه‌رگیر به‌سهر ههر دوو زمانه‌که‌دا به‌یه‌ک راده‌ زال و شاره‌زا بی» (۵۸)؛ چونکه کاتیک که وه‌رگیران ئه‌نجام‌ده‌دریت «ده‌بی شاره‌زای که‌لتوور، فه‌ره‌نگ، فۆلکلور و ئیدیۆم و زمانه‌ی شه‌عی ئاخپوه‌رانی زمانه‌که‌ بی، بۆ ئه‌وه‌ی بتوانیت له ته‌رجه‌مه‌دا بۆ زمانه‌ی دایک به‌رامبه‌ره‌که‌ی بدۆزیتته‌وه» (فایه‌ق، ۲۰۱۸: ۱).

وه‌رگیر کاتیک کار له سهر تیکستی‌ک ده‌کات، به‌و مانایه له هه‌ولی دارشته‌وه‌ی ده‌قیکی نوێیه که هه‌لگری هه‌مان مانا و هه‌یما و ئاماژه‌ی ده‌قه ئه‌سلییه‌که‌یه. واته، وه‌رگیر ئه‌بیت هه‌ول‌بدات وینه‌یه‌کی دروست و نزیک له ده‌قه ئه‌سلییه‌که‌ بدات به‌ده‌سته‌وه و زیندوو‌یه‌تی ده‌قه‌که نه‌فه‌وتینیت و وردبینه‌یه‌کی زۆر له زمان و په‌وانی و پاراوی بنوینیت. زمان به‌ته‌نها ناتوانیت خزمه‌تی وه‌رگیر و وه‌رگیران بکات؛ ته‌نیا زانیی زمانه‌ی کتیب یان تیکسته‌که بۆ وه‌رگیرانی، ئه‌وه ناگه‌یه‌نیت تو له شتی تر بی‌نیاز بیت. ده‌بی له بواری ئه‌و شیعه‌ی ده‌ته‌وێت وه‌ریبگیری، خۆت پر زانیاری بکه‌یت؛ ده‌بی شاره‌زای که‌لتوور، فه‌ره‌نگ، فۆلکلور و ئیدیۆم و زمانه‌ی خه‌لکی و ئاخپوه‌رانی زمانه‌که بیت، بۆ ئه‌وه‌ی

بتوانیت له وهرگيران بۆ زمانی دایک، هاوواتاکه‌ی یان بهرامبهره‌که‌ی بدۆزیته‌وه. بۆ نموونه، وهرگير که شيعریک وهرده‌گيریت بۆ زمانی کوردی، ده‌بێ ره‌چاوی ده‌ربرینی کوردییانه بکات له وهرگيراندا؛ ده‌بێ خۆی له ته‌پ‌وتۆزی ئه‌و زمانه‌ی لێی وهرگيراه داته‌کینیت و کاریگه‌رییه‌کانی له‌سه‌ر دابمالیت؛ که‌واته، ده‌بیت به‌دا‌رشتنی کوردییه‌وه، ده‌قه‌سه‌ره‌کیه‌که‌ نیشانی خۆینه‌رانی زمانی کوردی بدات. هه‌رچهنده‌ هه‌ندێ پێیان‌وايه ده‌بیت وهرگير وشه‌کان ده‌قاوده‌ق، وشه‌به‌وشه‌ وه‌کوو خۆی وهرگيریت و هه‌یچ ده‌ستکارییه‌کی نه‌کات؛ که‌ پێمان‌وايه ئه‌مه‌ش وهرگيرانیکی وشک و ساردوسر ده‌رده‌چیت.

۳- غه‌زله وهرگير دراوه‌کانی حافظ له‌ ته‌رازووی شيعرییه‌تدا

۳-۱- چه‌مک و زاراوه‌ی شيعرییه‌ت^۱

بۆ یه‌که‌م جار ئه‌رستۆ له‌ کتیبی پۆیتیکا دا باسی له‌ ئه‌دگار هونه‌رییه‌کانی ده‌ق کرد، به‌لام وه‌ک چه‌مک گۆرانکاری زۆری به‌سه‌رداها‌توهه. شيعرییه‌ت «لای ئه‌رستۆ به‌مانای دا‌هینان، لای یاکۆبسن هاوشیوه‌بوون، به‌مانای لادانیش دیت لای جان کۆهن» (ناظم، ۱۹۹۴: ۱۱). که‌واته، ده‌توانین شيعرییه‌ت به‌ یاسا و رێسا‌کانی گوتاری ئه‌ده‌بی دابنێن یان ئه‌و پێوه‌ره‌ی ده‌قیکی ئه‌ده‌بی له‌ ده‌قیکی نئه‌ده‌بی جیا ده‌کاته‌وه، یان مه‌به‌ست له‌ شيعرییه‌ت «مکیاژکردنی زمان و جوانیی ده‌قه» (که‌ریم، ۲۰۱۵: ۵). که‌واته، بۆ رازاندنه‌وه و جوان کردن و ده‌رخستنی «وشه و ده‌سته‌واژه و پاشان رسته و ته‌واوی ده‌قه‌که، له‌ ئه‌نجامی ئاماده‌بوونی زمانه‌وه‌یه، شيعرییه‌ت وه‌ک ده‌ماریک به‌ نێوانیاندا تیده‌په‌ری و ده‌ق له‌ جوانییه‌کی سروشتی و ئاسایی خۆییه‌وه، بۆ ده‌قیکی دا‌هینراوی ده‌ستی نووسه‌ر ده‌چی» (خۆشناو، ۲۰۱۰: ۲۸). فۆرمالیسته‌کان «هه‌ولی تا‌که‌که‌سیی نووسه‌ر ده‌که‌ن به‌ پێوه‌ر بۆ به‌شيعرییه‌ت‌بوونی ده‌ق؛ هه‌ر ئه‌مه‌شه‌ وای له‌ ریشاتیر کردووه له‌ چوارچێوه‌ی شیوازه‌وه تابه‌تمه‌ندیتیی به‌ره‌می ئه‌ده‌بی ده‌ستنیشان‌بکات» (الطرابلسی، ۱۹۸۸: ۱۱۶). به‌گشتی، شيعرییه‌ت زیندوو‌یه‌تی به‌ ده‌ق ده‌به‌خشیت و راده‌ی چێژبه‌خشین به‌ خۆینه‌ر زیاده‌کات؛ شتی نوێ و چاره‌روان‌نه‌کراو داده‌هینیت؛ خه‌پالی دا‌هینه‌رانه‌ دروست ده‌کات؛ له‌ رووی سینتاکسه‌وه په‌یوه‌ندی نێوان رۆنانی سه‌ره‌وه و ژیره‌وه تیکده‌دا و جیاواز ده‌بن.

شيعرییه‌ت به‌رامبهر به‌م چه‌مکه‌ زاراوه‌کانی «الشعریه، الانشائیه، الشاعریه، علم الادب، فن الابداع، هونه‌ری شيعر، بویتیکا له‌ عه‌ره‌بیدا به‌کار‌دین» (ناظم، ۱۹۹۴: ۱۸). له‌ لای فارسه‌کانیش «بویتقا، شاعیری، هونه‌ری شيعری و [...] به‌کارده‌هینریت» (احمدی، ۱۳۸۲: ۷۹). له‌ ناو کوردیشدا به‌زۆری شيعرییه‌ت به‌کار ده‌هینریت. جان کۆهن (۱۹۸۶: ۱۲) چهن‌د پێوه‌ر و بنه‌مایه‌کی بۆ به‌شيعرییه‌ت‌بوونی ده‌ق داناوه؛ گرنگترینیان بریتین له‌ هه‌ر دوو ئاستی «ده‌نگسازی و ده‌لالی». کاتیک نووسه‌ر گرنگی به‌م دوو ئاسته‌دا و به‌ شیواژیکی ئه‌ده‌بی و هونه‌ری مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ کردن، ده‌قه‌که‌ له‌ شیوازی ئاسایی ده‌رده‌چیت و شيعرییه‌ت له‌دایک‌ده‌بیت؛ وه‌ک له‌م خسته‌یه‌ی خواره‌وه روونی کردۆته‌وه:

^۱ Poetics.

رَه‌گهز	ئاستی ده‌نگسازی	ئاستی ده‌لالی
په‌خشانه‌شعیر	-	+
په‌خشانی مه‌نزووم	+	-
شعیری ته‌واو	+	+
په‌خشانی ته‌واو	-	-

۳-۲- شعیرییه‌ت و وه‌رگیران

ئه‌گه‌ر وه‌رگیران گۆران و گواستنه‌وه‌ی ده‌قیکی دیاریکراو بیت له زمانیکه‌وه بو زمانیکی تر، ئه‌وا ئه‌م پرۆسه‌یه به شیوازیکی راسته‌وخۆ له‌خۆوه روونادات، به‌لکوو پتویستی به کۆمه‌لیک شت ده‌بیت و کۆمه‌لیک گرفتیش دیته‌ر پی. هه‌ر له کۆنه‌وه پرۆسه‌ی وه‌رگیران جیگه‌ی گف‌ت‌و‌گۆ و مشت‌ومری نووسه‌ر و ره‌خه‌گره‌کان بووه. گرفته‌کانیش، به‌زۆری، له ده‌وری وه‌رگیرانی وشه‌یی، وه‌رگیرانی سه‌ره‌ست و ئازاددا بووه. کامیان دروست و گونجاوه بو پرۆسه‌ی وه‌رگیران، زمانه‌وانی هاوکاریه‌کی زۆری تیۆریی وه‌رگیرانی کرد؛ به‌جۆریک که زمانه‌وانه‌کان (فیدوروف، فینای، داربلنت) «وه‌رگیرانیان به‌بابه‌تیکی زمانیی پروت داده‌نا و به‌شیکه له زانستی زمان و لیتی جیانابیته‌وه» (ادریس، ۲۰۰۸: ۳۴۹). به‌لام وه‌رگیره ئه‌ده‌بیه‌کان، له‌وانه ئه‌دموندکاری دژی ئه‌م بو‌چوونه بوون؛ چونکه ئه‌وان وه‌رگیران به هونه‌ر داده‌نین، ناتوانریت بیریته‌وه سه‌ر لایه‌نه زانستییه‌که و به‌تایبه‌تیش شی کردنه‌وه‌ی زمانه‌وانی و ده‌لیت «وه‌رگیرانی ئه‌ده‌بی، پرۆسه‌یه‌کی زمانه‌وانی نییه، به‌لکوو پرۆسه‌یه‌کی ئه‌ده‌بیه» (۳۴۹). دوایی جۆرج موناو وتی: وه‌رگیران زانستی زمانه‌وانیه‌یه. ئه‌وه‌شمان له یاد نه‌چیت وه‌رگیرانی ئه‌ده‌بی جیاوازه له وه‌رگیرانی هه‌واڵ یان بابه‌تیکی زانستی؛ چونکه زمان لیره‌دا ئامراز و هۆکاریکه بو به‌یه‌ک گه‌یشتن؛ به‌لام له ده‌قی ئه‌ده‌بیدا زۆر له‌وه قوولتر و فراوانتره، به‌ره‌و داهینان و خولقاندن ده‌چیت. بو‌یه فورتوناو له گف‌ت‌و‌گۆیه‌کدا ده‌لیت «به‌ره‌می ئه‌ده‌بی پرۆسه‌یه‌کی ئالۆزه؛ چونکه مانا دیاره‌که‌ی ده‌قه ئه‌ده‌بیه‌که خوازه‌یه. له‌ویش گرنگتر ده‌رخستنی ئه‌و خوازه‌یه‌یه. هه‌موو ئه‌ده‌بیک خوازه‌یه. به‌ره‌می ئه‌ده‌بیش ده‌قیکی کراوه‌یه؛ خویندنه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی هه‌مه‌جۆر له‌خۆ ده‌گریت» (۳۵۰).

وه‌رگیر ده‌بیت ئه‌مانه له‌به‌رچاوبگریت و بزانیته‌ ئه‌رکی وه‌رگیر گرانتره له ئه‌رکی نووسه‌ر. وه‌رگیر به‌رپه‌سه له بیروکه و گواستنه‌وه‌ی واتا و دووباره دارشتنه‌وه‌ی، «به‌جۆریک مامه‌له له‌گه‌ل بابته و بیروکه‌که‌دا ده‌کات وه‌ک له ده‌قه‌که، له‌گه‌ل واتادا زیاتر وه‌ک له واژه‌کان. ئه‌و ده‌گه‌ریته‌وه بو بابته‌که و پیایدا ده‌چیته‌وه و نمونه‌کانی ده‌گۆریت به نمونه‌ی تر. گوزارشت له واتاکه ده‌کات بو نزیک‌خستنه‌وه‌ی له واتای ده‌قه سه‌ره‌کییه‌که. ئه‌و واتایه‌ی نووسه‌ر مه‌به‌سته‌تی، وه‌رگیر لیره‌دا له پیندا خویننه‌ر و دواییش نووسه‌ره» (حنفی، ۲۰۰۰: ۷۸). درک به ئالۆزی هه‌ندیک ده‌ق بکات، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی جوانی و ئیستاتیکا به ده‌قه ئه‌ده‌بیه‌که ده‌دات، ده‌ستکاری و یاریکردنه به ده‌نگ و ریتم و جووله‌کان، خولقاندنی وینه‌ی خواستنی سه‌رنج‌راکیش و دارشتنیکی زمانی تاک و جیاواز، که هه‌موو ئه‌مانه‌ش به‌ره‌و ئیستاتیکای ده‌بات. لیره‌وه هنری میشونیک ده‌لیت «شعیرییه‌تی

وه‌رگیترا، به‌یه‌ک‌گه‌یشتنی نیوان تیۆریی ئه‌ده‌ب، که له فۆرمالیسته روه‌سه‌کانه‌وه هاتوه، و تیۆریی نووسین له ناو نوێگه‌ریدا به‌دی دینیت. شیعرییه‌تی وه‌رگیترا تیۆری له شاره‌زایی و به‌رده‌وامی جیا ناکاته‌وه؛ به‌پیتی کارلیکردنیان خۆی هه‌لده‌سه‌نگینیت؛ وه‌یه‌کگرتنی وه‌رگیترا و نووسین ده‌خاته‌روو؛ وه‌رگیترا ده‌ق به‌ زمان نه‌سه‌ق پیناسه ده‌کات» (میشونیک، ۲۰۰۳: ۴۷). ئه‌وه‌ی میشونیک زۆر جه‌ختی لێ ده‌کاته‌وه، گرنگی دان به‌ خاسیتی شیعری و خاسیتی کۆمه‌لایه‌تی وه‌رگیترا نه. داوا له وه‌رگیترا کان ده‌کات له‌جیاتی ئه‌وه‌ی خۆیان له پشت ده‌قه‌کانه‌وه بشارنه‌وه، داهینان بکه‌ن با کاره‌که‌بان پاشکۆی ده‌قه سه‌ره‌کیه‌که نه‌بیت. ئه‌مه‌ش به‌و مانا نییه که له ده‌قه سه‌ره‌کیه‌که یاخی بیت، به‌لکوو ده‌بیت هاوسه‌نگی رابگریت. نابیت لادانیک یان حاله‌تیکی ناباو بخولقینیت که له ده‌قه سه‌ره‌کیه‌که‌دا بوونی نییه (۵۶).

له به‌رامبه‌ردا ئه‌مبیرتۆ ئیکۆ-مان هه‌یه که پیتی وایه «بیرکردنه‌وه له وه‌رگیترا گرفتیکی ناوخۆییه په‌یوه‌ندی به‌و زمانه‌وه هه‌یه که ده‌قه‌که‌ی بۆ وه‌رده‌گیریته؛ ئه‌و ده‌بیت بابه‌ته ده‌لالی و شیوازگه‌رییه‌کانی دینه به‌رده‌می، چاره‌سه‌ر بکات» (ایکو، ۲۰۱۲: ۲۸۵). ئه‌ویش باس له‌وه ده‌کات نابیت ده‌قه که وه‌رگیتراکی وشه‌یی بگریته؛ زیاتر بایه‌خ به‌ شیوه‌ی ده‌رپرین و گوزارشت بدریته وه‌ک له بابه‌ته و ناوه‌رۆکه‌که‌ی؛ گرنگی به‌ ریزمان بدریته، به‌لام رۆشنییری و که‌لتووریی له‌بیرنه‌کات؛ چونکه وه‌رگیترا له نیوان دوو زماندا نییه له نیوان دوو که‌لتووری جیاوازاویه. له‌به‌ر رۆشنایی ئه‌م بۆچوونانه وه‌رگیترا ده‌بیت جی‌ده‌ستی له به‌ره‌مه‌ وه‌رگیتراوه‌که‌دا دیار بیت. به‌پیتی پتیوست گۆرانکاری بکات. ده‌توانیت ده‌قه‌که به‌پیتی رۆشنییری و که‌لتووری زمانه وه‌رگیتراوه‌که بگۆریت و له‌گه‌ل ئه‌واندا بیگونجینیت. ئه‌مانه‌ش لادان دروست ده‌که‌ن و دواتر به‌ره‌و شیعرییه‌ت و بوتیقا ده‌چیت و جوانی به‌ ده‌قه‌که ده‌ده‌ن.

۳-۳- غه‌زله وهرگیتراوه‌کانی حافز له ته‌رازووی شیعرییه‌تدا

حافزی شیرازی ئه‌ستیره‌یه‌ک نه‌ک له سنووری ولات و زیدی خۆیان، به‌لکوو له ئاسمانی ئه‌ده‌بیاتی جیهانیدا ده‌دره‌وشیته‌وه. تیشکی ئه‌م دره‌وشانه‌وه‌یه‌ش کورد و ئه‌ده‌بیات و خۆپندنی حوجره‌کانی کوردستانی گرتۆته‌وه و له‌م گه‌وه‌ره به‌نرخه‌ بیبه‌شی نه‌کردوه. به‌و پیه‌ی خۆپندنی زمانی فارسی له حوجره‌کانی کوردستاندا دوا‌ی ته‌واوکردنی قورئانی پیرۆز و فهرمووده‌کانی پینغه‌مبه‌ر «خ» بایه‌خی پێ‌دراوه و به‌شیک بووه له پرۆگرامی خۆپندن تا «دوا‌ی داگیرکردنی عێراق له لایه‌ن به‌ریتانیا و پیکهاتنی حکومه‌تی عێراق، له کوردستانی عێراق خۆپندنی فارسی باوی نه‌ماوه» (صفوت، ۲۰۱۷: ۱۱). به‌لام له رۆژه‌لاتی کوردستان خۆپندنی فارسی درێژه‌ی هه‌بووه؛ هه‌ر بۆیه‌ش گۆلستانی سه‌عدی «یه‌کی بووه له‌و کتیبه‌ به‌نرخانه‌ی هه‌ر له زوه‌وه له ناو خه‌لکی کوردستان باو بووه [...] وه‌رگیترا لێ بۆ کوردی به‌ شیوه‌ی راسته‌وخۆ و زاره‌کی، نه‌ک نووسین، هه‌ر له سه‌ره‌تاوه هه‌بووه» (گه‌ردی، ۲۰۱۲: ۱۸). دیوانی حافزی شیرازی له سه‌رده‌می خۆپندنی کلاسیکی کوردیدا وه‌ک پرۆگرامی خۆپندن بایه‌خی پێ‌دراوه و «ره‌نگدانه‌وه و کاریگه‌ریی ئه‌م شیعرا نه‌و بیرانه‌ی حافز، وای کردوه پینگی زمان و وینه‌ی شیعریی شاعیران، نه‌ک هه‌ر کلاسیکی کوردی، به‌لکوو شیعری نوی و هاوچه‌رخیش به‌و شیوه‌ به‌هێزه دروست بکات» (عه‌نه‌بی، ۲۰۱۷: ۱۸). ئه‌م کاریگه‌ری و

گه‌وره‌بیهی حافظ له‌خۆوه نییه؛ ئە‌گەر «ئاوڕێک له شاعیرانی بهر له‌و بدهینه‌وه، که له نیو مه‌له‌وانانی ده‌ریای هونه‌ر و ئە‌ده‌بی ئێرانی وه‌کوو فی‌رده‌وسی، سه‌نایی، ئە‌نوه‌ری و سه‌عیدیدا بوونه، حافظ چ موعجیزه‌یه‌که و چ‌ه‌ند سه‌خته» (حه‌قیقی، ۱۳۷۰: ۲۱). ئە‌م توانا و به‌هره‌یه‌ی حافظ به‌جۆرێکه نووسه‌ری ناوداری ئێرانی، عه‌لی ده‌شتی، له‌ وه‌سفیدا ده‌لێت «حافظ شیرازی نییه، خه‌لکی زه‌ویش نییه، کۆری فلان و باوکی فلانیش نییه، ئە‌و کۆری شیع‌ره‌ پرماناکان و نیوه‌رۆکه‌ جوانه‌کانیه‌تی، ئە‌و باوکی زمان و زمانزانی و وێژه‌وانییه، ئە‌و پادشای بی‌شهریکی ملکی بیر و به‌یانه، گیرفانی خالییه به‌لام کلووکلوو زێر و زه‌مبه‌ر له‌ پینووسی ده‌باری» (۲۰). بۆیه‌ شیع‌ری ئە‌و هه‌میشه‌ له‌ سه‌ر دلانه؛ هه‌ر که‌س به‌ گوێه‌ی ویست و خواستی خۆی به‌ نیو دنیای جوانی ئە‌م شاعیره‌ ناسک خه‌یاله‌دا گۆزه‌ر ده‌کات. رهنه‌گه‌ دنیای پرکیشمه‌ کیش و دۆخ و هه‌ل‌ومه‌رجیکی تایبه‌ت له‌ ئال‌وگۆزی ده‌سه‌لاتی سیاسی ئە‌وده‌م که‌ حافظ تییدا ژیاوه‌ و هه‌ستی ناسک و جوانی ناسی شاعیر ئاوپته‌ی یه‌ک بووین و ئە‌م گه‌وه‌رانه‌ی بۆ ئیمه‌ به‌جی‌ه‌شتوووه‌.

هه‌ر ئە‌مه‌ش وای لێ‌کردوووه‌ که‌ «شیعه‌رکانی خواجه‌ی شیراز وه‌رگێردراونه‌ته‌ سه‌ر ده‌یان زمانی زیندوووی جیهان، به‌ زمانی کوردیشه‌وه‌. به‌و شیوه‌یه‌ سنووری ئێران و زمانی فارسییان تیپه‌راندوووه‌ و به‌ره‌و ئە‌ده‌بی جیهانی و زمانه‌ جیهانییه‌کان هه‌نگاویان هه‌لگرتوووه‌؛ ئە‌مه‌ش بۆته‌ هۆی ئە‌وه‌ی ئە‌دیبه‌ و نووسه‌رانی جیهان گرنگییه‌کی گه‌وره‌ی پێ‌ده‌ن» (کاکه‌بی، ۲۰۱۸: ۷). ئە‌م کاریگه‌رییه‌ شاعیرانی کوردیشه‌ی گرتۆته‌وه‌، که‌ ته‌نها ئە‌وه‌ نه‌بووه‌ سوود له‌ وێنه‌ و هونه‌ره‌ شیع‌رییه‌کانی حافظ وه‌ر‌بگرن؛ به‌ل‌کوو هه‌نگاوی ناوه‌ بۆ وه‌رگێرانی شیع‌ره‌کانی حافظی شیرازی. بۆ یه‌که‌مجار له‌ سالی ۱۷۹۱ی زایینی له‌ لایه‌ن ئاب جانی ئینگلیزی که‌ خاوه‌نی چاپخانه‌ی بوو له‌ که‌لکه‌ته‌، له‌ ژێر چاوه‌دێری ئە‌بوو تالب خان، ئە‌دیبه‌ی هندی، و له‌ رووی نوسخه‌ی ده‌ستنووسی محمه‌د گۆله‌ندام، که‌ دۆست و هاو‌نشین حافظ بووه‌، له‌ چاپ‌درا (حه‌قیقی، ۱۳۷۰: ۲۶). دوا‌ی به‌چاپ‌گه‌یاندنی ئە‌م دیوانه‌ش، ئیدی هه‌وله‌کانی وه‌رگێران به‌رفراوانتر ده‌ستیان پێ‌کرد و رهنه‌گه‌ دیارترینیان هه‌وله‌که‌ی خانم گرتۆدب‌ل‌ی-ئینگلیزی بیت که‌ له‌ سالی ۱۸۹۷ز به‌ وه‌رگێرانی ۴۳ غه‌زه‌لی حافظ بۆ سه‌ر زمانه‌که‌ی خۆی، دنیای ئە‌ده‌بی به‌ریتانیای به‌ته‌واوی شاد و سه‌رسورماو کرد (۲۷).

هۆنه‌ر و وه‌رگێرانی کوردیشه‌ی ئە‌سپی خۆیان له‌م مه‌یدانه‌دا تاو داوه‌؛ رهنه‌گه‌ دیارترینیان هه‌وله‌کانی شاعیران عه‌باس حه‌قیقی و عومه‌ر سألحی ساحتیب (کۆلیل) بن. کاره‌که‌ی حه‌قیقی بریتیه‌ له‌ وه‌رگێرانی ۱۰۰ غه‌زه‌لی حافظ و له‌ دووتوی کتیبیدا به‌ ناوی شه‌ونم له‌ سالی ۱۳۷۰ هه‌تاوی له‌ لایه‌ن ناوه‌ندی بلاوکردنه‌وه‌ی سه‌لاحه‌دینه‌وه‌ چاپ‌کراوه‌. هه‌رچه‌نده‌ ئاماژه‌نه‌کراوه‌، که‌ له‌به‌ر کام چاپی دیوانی حافظ کاره‌که‌ کراوه‌، به‌لام وه‌رگێر ئاماژه‌ به‌ ده‌ستیکی هه‌نگاوانی بۆ ئە‌م کاره‌ ده‌کات و ده‌لێت «له‌ ناوه‌ندی بلاوکردنه‌وه‌ی سه‌لاحه‌دینه‌وه‌ داوایان لێ‌کردم ده‌ غه‌زل له‌ دیوانی حافظ وه‌رگێر مه‌ سه‌ر زمانی کوردی تا له‌ کتیبی حافظی سی زمانه‌دا له‌ گه‌ل زمانانی دیکه‌ که‌وی» (حه‌قیقی، ۱۳۷۰: ۱). دوا‌ی ئە‌نجام‌دانی ئە‌م کاره‌، وه‌رگێرانه‌که‌ی حه‌قیقی بۆ زمانی کوردی به‌ باشترینی وه‌رگێرانه‌کانی ناو سی زمانه‌که‌ دیاری ده‌کریت (عه‌لی، ۲۰۱۵: ۵۴). حه‌قیقی له‌باره‌ی چۆنیه‌تی وه‌رگێرانه‌که‌یه‌وه‌ ده‌لێت «ته‌رجه‌مه‌که‌ زۆر به‌ پرسیارانه‌یه‌، به‌وپه‌ری ئە‌مانه‌ته‌وه‌ ئە‌و کاره‌م کردوووه‌، له‌ خۆمه‌وه‌ شتم لێ‌ که‌م یان زیاد نه‌کردوووه‌ و شه‌رحیشم نه‌کردوووه‌. له‌ شه‌رحی

سوودی که لکم وهرگرتووه و روا له تی شیعره کهم ههر له سهر کیشی عهرووزی خوی کردووه به کوردی. دهستم له ناوه‌روک نه‌داوه؛ به و مانایه‌ی مه‌به‌ستی حافظ له شیعره فارسییه که‌دا چ بووه بی کهم و کورتی له تهرجه‌مه که‌دا به‌دی ده‌کری» (حقیقی، ۱۳۷۰: ۲).

بی‌گومان ههرچه‌نده له رووی ئەمانه‌تی زانستییه‌وه ئەمه کاریکی باشه، به‌لام به دیویکی تردا، ریگه‌ی داهینانی وهرگیری ته‌سک کردۆته‌وه؛ ده‌ستی که له‌پچه و بیری سنووردار کردووه. به ئەمه‌ش، ده‌قه که له جوانی و شیعییه‌ت دوور ده که‌وێته‌وه، که دواتر به‌وردی لیتی ده‌دوین. ههرچی په‌یوه‌سته به کاره‌که‌ی کۆلیل، بریتیه به وهرگیرانی ۴۹۴ غه‌زله‌ی حافظ که «له‌به‌ر چاپی عه‌لامه‌قه‌زوبنی به لیکدانه‌وه‌ی دکتۆر خه‌لیل خه‌تیب ره‌ه‌به‌ر له سالی ۱۳۶۳ ی هه‌تاوی له چاپخانه‌ی «سعید نو» ئەنجام دراوه» (کۆلیل، ۱۳۹۲: ۸). ئەم کاره‌ی کۆلیل دوا‌ی ۲۲ سال له کاره‌که‌ی حقیقی ئەنجام دراوه و له دووتویی دیوانیکدا به ناوی تافگه‌ی ئەوین له سالی ۱۳۹۲ ی هه‌تاوی له لایه‌نی زانستگای کوردستان له سنه بلاو‌کراوه‌ته‌وه. ئەم وهرگیرانه‌ی دووهم، مه‌یدانی کاری لیکۆلینه‌وه‌که‌ی ئیمه‌یه. له کۆی ئەو غه‌زه‌لانه‌ش، ئیمه‌ چوار غه‌زه‌لی «ئه‌لفی» و یه‌ک غه‌زه‌لی «تاء» یمان وهرگرتووه و کارمان له سهر کردووه؛ ئەوانیش:

اگر آن ترک شیرازی به دست آرد دل ما را

به خال هندوش بخشم سمرقند و بخارا را

که بیت و شوخی کورسانی له‌گه‌ل ئەو دلمه‌دا رابی

سنه و سابلاخ و سه‌قفز قیমে‌تی خالی ره‌شی نابی

(کۆلیل، ۳)

دل می‌رود ز دستم صاحب‌دلان خدا را

دردا که راز پنهان خواهد شد آشکارا

دل دهرده چی له دهستم، دلداره‌کان چاری

هه‌ی داد رازی دهردم ده‌روا به ههر دیاری

(کۆلیل، ۵)

دوش از مسجد سوی میخانه آمد پیر ما

چیست یاران طریقت بعد از این تدبیر ما

چوو له مزگه‌وتۆ به‌ره‌و مه‌یخانه دویشه‌و پیرمان

چۆنه یاران‌ی ته‌ریقه‌ت چاره و ته‌دبیرمان

(کۆلیل، ۱۰)

ساقی به نور باده برافروز جام ما

مطرب بگو که کار جهان شد به کام ما

ساقی به شهوقی باده ههناری که جامی مه

موترب ههوا بگۆره جههان بوو به کامی مه

(کۆلیل، ۱۱)

در دیر مغان آمد یارم قدحی در دست

مست از می و میخواران از نرگس مستش مست

بۆ دهیری موغان هاتۆ ساقی به شهراپی خهس

ئهو مهس به دهس و جامی، من مهس به دوو چاوی مهس

(کۆلیل، ۲۷)

۳-۳-۱- شیعرییه تی غهزه له وه رگپردراوه کانی حافز له ئاستی ریتما

شیعرییه تی ریتمی دهروهه

ریتمی دهروهه کیش و سه روا ده گرپتهوه. وه رگپری غهزه له کانی حافز هه مان کیشی پهیره و کردووه له کاتی وه رگپراندا؛ ئه ویش کیشی عهروزه «له سه ره هه مان کیشی عهرووزی و وه زنی تایبهت به هه ر کام له غهزه له کان» (کۆلیل، ۱۳۹۲: ۴)، بۆ نمونه، ئه و پینج غهزه له ی ئیمه دیاریمان کردووه، یه که میان، به حری هه زه جی هه شتی تهواوه (مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)؛ دووه میان، به حری موزاریعی هه شتی ئه خه رب (مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن)؛ سیه میان، به حری ره مه لی هه شتی مه حزووف (فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)؛ چواره میان، به حری موزاریعی هه شتی ئه خه ربی مه کفووفی مه حزووف (مفعول فاعلاتن مفاعیل فاعلن) و پینجه میان، به حری هه زه جی هه شتی ئه خه ربی موسبه غ (مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلان). وه رگپرش هه مان کیشی شیعریی پهیره و کردووه له کاتی وه رگپراندا. به لام بۆ سه روا، ده ستکاریی سه روا کانی کردووه به پپی گونجاندن و ریک که وتنی مانای وشه کان. به پپی توانا و سه لیهی خۆی سه روا کانی دروست کردووه؛ نه ک به و جۆره ی غهزه له که ئه لفی یان بائی بیت ئه مپش به هه مان سه روا وه رگپرانه که ی بۆ کردبیت؛ ئه مه ی پهیره و نه کردووه. بۆ ئه و غهزه لانه شی که سه روا کانیا یان بلین پاش سه روا کانیا یه ک وشه و له کۆتایی هه موو دپره کاندای هه مان وشه دووباره ده بیته وه، وه رگپر هه ندی کات هه مان شیوه ی به کارهیناوه؛ بۆ نمونه:

ساقی به نور باده برافروز جام ما

مطرب بگو که کار جهان شد به کام ما

ساقی به شهوقی باده ههناری که جامی مه

موترب ههوا بگۆره جههان بوو به کامی مه

(کۆلیل، ۱۱)

هموو دیره‌کانی غه‌زله فارسییه که به وشه‌ی «ما» کۆتایی‌هاتوو. له وهرگیرانه‌که‌شدا کۆلیل له کۆتایی هموو دیره‌کاندا وشه‌ی «مه» ی داناوه. به‌لام، له هه‌ندی غه‌زله‌ی ترده‌مه‌ی په‌یره‌ونه‌کردوو؛ بۆ نمونه له‌م غه‌زله‌دا حافظ وشه‌ی «بکند» کردوو به‌سه‌روا بۆ هموو دیره‌کان، به‌لام کۆلیل هاتوو وشه‌ی «دل» ی وه‌کوو سه‌روا بۆ هموو دیره‌کان داناوه. وشه‌ی «بکند» ی وه‌رنه‌گیراوه و نه‌یکردوو به‌سه‌روای دیره‌کان. کاتی حافظ ده‌فه‌رمویت:

دلا بسوز که سوز تو کارها بکند

نیاز نیم شبی دفع صد بلا بکند

ده‌روون بناله! که هه‌ر ناله کاره‌بایه له دل

پلاری نیو شه‌وی ده‌فعی سه‌د به‌لایه له دل

(کۆلیل، ۱۸۷)

شعیرییه‌تی ریتمی ناوه‌وه

ئهم ریتمه‌بنه‌مایه‌کی جیگیری نییه؛ چهن‌دین دیارده به‌شداری له دروست‌کردنی ده‌که‌ن، که رۆلی گرنگ و کاریگه‌ریان ده‌بیت له پیکه‌پینانی ده‌قدا؛ وه‌کوو رۆحی ده‌ق وایه، هه‌نگاهه‌ ریکه‌خراو و سه‌ره‌تا‌کانی ده‌ق دیاری ده‌کات. «مۆسیقایه‌کی نادیار و شاراوویه، به‌هۆی هه‌لبژاردنی ئه‌و وشانه‌ی که شاعیر له دارشتنی ده‌قه‌که‌دا به‌کاریان ده‌هینیت و ئه‌و گونجاندن و ریکه‌وتنه‌ی له نیوان بیت و وشه و هه‌لبژیراوه‌کاندا هه‌یه‌ په‌یداده‌بیت» (ضیف، ۱۹۸۶: ۹۷). له ره‌خنه‌ی نویدا بایه‌خیکی زۆر به‌ ریتمه‌ دراوه و ئهم گرنگی پیدانه‌ش زیاتر به‌ره‌و شاعر چوو؛ به‌لام ئه‌مه‌ ئه‌وه ناگه‌یه‌نیت که له ناو په‌خشاندا بوونی نه‌بیت. وه‌ک پیشتر وتیمان، له هموو ده‌قیکی ئه‌ده‌بیدا بوونی هه‌یه؛ به‌لام شیوه و جووری ده‌قه‌که و چۆنییه‌تی شیوازی نووسه‌ره‌که ده‌گۆریت. له هه‌لبژاردنی بیت و وشه و ده‌سته‌واژه و ریکه‌خستنی جووله و به‌رز و نزمی و ئاوازه‌یی و کپی ده‌گونجینیت؛ ئه‌مه‌ شه‌ له شاعر و شعیرییه‌ت نزیکی ده‌کاته‌وه. «ریتمه‌یه‌کیکه له سه‌رچاوه‌کانی به‌ره‌مه‌هینانی شعیرییه‌ت» (الضیع، ۲۰۰۳: ۳۳۳). ریتمه‌ ته‌نیا شتیکی ساده نییه و ته‌نیا ده‌رخستنی لایه‌نی جوانی بیت، به‌لکوو مه‌به‌ست و مانای له‌پشته. ئیحا‌به‌خشه، چهن‌د یاسا و ریسایه‌ک رۆلیان هه‌یه له ریکه‌خستنی ریتمه‌دا؛ ده‌قه‌که ده‌خه‌نه‌ حاله‌تی هه‌مه‌ره‌نگه‌وه؛ گرزی و خاوبوونه‌وه، به‌رز و نزمی، هیواشی و خاوی، هه‌موویان رۆلی خۆیان ده‌بینن.

شعیرییه‌تی دووباره‌بوونه‌وه

هه‌ر له‌کۆنه‌وه ئهم دیارده‌یه وه‌ک په‌یره‌ویکی ریتمی ناوه‌وه له شاعر و په‌خشاندا ده‌بینریت. مه‌به‌ست لێی دووباره‌کردنه‌وه‌ی «ده‌نگیک یان وشه‌یه‌ک یان گرێیه‌ک یان رسته‌یه‌که له ناو ده‌قیکی ئه‌ده‌بیدا واته له بچووکتین پیکه‌هاته‌ی زمانه‌وه ده‌ست پیده‌کات بۆ گه‌وره‌ترینیان، که رسته‌یه» (سعید، ۲۰۱۳: ۱۵۶). نووسه‌ر به‌مه‌به‌ست و به‌ئاگاییه‌وه ئهم کاره ئه‌نجام ده‌دات؛ هه‌رچه‌نده‌ که‌ره‌سته دووباره‌بووه‌کان له‌فۆرم و مانادا وه‌کوو به‌کن، به‌لام نووسه‌ر ئامانجی تری هه‌یه له دووباره‌کردنه‌وه‌یان؛ له‌وانه، جه‌خت‌کردنه‌وه و پیدایه‌گیری له سه‌ر بابه‌تیک یان شتیکی، یان سه‌رنج‌راکیشانی خۆینه‌ره بۆ ئه‌وه‌ی په‌یامه‌که زیاتر له بیر و میشکیدا بجه‌سپیت، یان به‌هیز‌کردنی

وینه شیعرییه کانه، یان جوانکاری و ئارایشت کردنی ده‌قه‌که‌یه، یان به‌خشینی مؤسیقایه‌کی جوانه به ده‌قه‌که، یان مه‌به‌ستی هم‌مو ئه‌وانه بیت که باسمان کردن. دووباره‌کردنه‌وه «راچله‌کین و جوولیه‌کی چاوهروان‌نه‌کراو به خوینهر ده‌دات؛ بویه ده‌بیت به شیوازیکی جوان و ریک‌وپیک بیت، تا خوینهر بوروژینیت و سهرسام و خو‌شحالی بکات؛ ئه‌مه‌ش خو‌ی له خویدا لادانه» (۱۵۸). بویه، چوینیه‌تی مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل دووباره‌کردنه‌وه، که به‌رزینی ئاستی لادان و پله‌ی شیعرییه‌ت و جوانکاری ده‌قه‌که درده‌خات، بی‌گومان یه‌کیکه له هۆکاره‌کانی بنیات‌نانی ریتم. دووباره‌بوونه‌وش «له بنچینه‌دا هاوشیوه‌بوونی پیکهاته‌ی وشه و رسته و دهر‌برینه‌کانه و ره‌نگدانه‌وه‌ی ماکی داهینانی هونه‌رییه، که دواچار خو‌ی له چوارچپوه‌ی زاراوه‌ی شیعرییه‌ت ده‌بینیته‌وه» (خو‌شناو، ۲۰۱۰: ۹۰). رینگا‌کانی «هاوشیوه‌بوون=التمائل» ی رۆمان یا کو‌بسن و «لادان=الانزیاح» ی جان کو‌هن، روونترین رینگان بو ده‌ست‌نیشان کردنی بنه‌ما‌کانی شیعرییه‌ت. ئیمه‌ش لی‌ره‌دا باس له هه‌ندیکیان ده‌که‌ین.

دووباره‌بوونه‌وه‌ی ده‌نگ

ئه‌مه‌ش به‌چهند جو‌ر و شیوه‌یه‌ک درده‌که‌ویت؛ زۆر جار ده‌نگی یه‌که‌می وشه‌کان هاوشیوه‌ن، یان ده‌نگی کو‌تاییان؛ هه‌ندی جاریش پشت به هاوشیوه‌بوونی برگه‌کانیش ده‌به‌ستین؛ واته، هاوشیوه‌بوونه‌که له ده‌نگی زیاتره. ئه‌م ریک‌خستن و ریزکردنه، به‌م جو‌ره له لایه‌ن وه‌رگیره‌وه به مه‌به‌ست ده‌کریت، هونه‌رمه‌ندی و ده‌ست‌ره‌نگینی و توانای وه‌رگیر درده‌خه‌ن.

سو‌رووشی دوینه‌شه‌و فه‌رمووی ده‌بی ئه‌سرینی کو‌لیل‌ت

له نیو پۆلی په‌ری، به‌رمووری ملوانکه‌ی کچی شابیی

(کو‌لیل، ۳)

دووباره‌بوونه‌وه‌ی ده‌نگی «ی» له کو‌تایی زۆربه‌ی وشه‌کان و ده‌نگی «ی» له ناوه‌راست و کو‌تایی وشه‌کان، جو‌ره سه‌روایه‌کی دروست‌کردوه، که خوینهر هه‌ست به له‌زه‌تی خویندنه‌وه و ئاواز و ریتیمیک ده‌کات.

که بیت و شوخی کورسانی له‌گه‌ل ئه‌و دلمه‌دا رابی

سینه و سابلاخ و سه‌ققز قیমে‌تی خالی ره‌شی نابیی

(کو‌لیل، ۳)

وه‌رگیر له دووباره‌کردنه‌وه‌ی ده‌نگی «س» له وشه‌کاندا، به‌تایبه‌تی له سه‌ره‌تای وشه‌دا، ئامانج و مه‌به‌ستیکی هه‌یه؛ چونکه نووسه‌ری غه‌زه‌له‌که ناوی ئه‌و سی شاره‌ی نه‌هیناوه. ئه‌مه له داهینان و بیروکه‌ی وه‌رگیره، ئه‌ویش ناوی ئه‌و شارانه‌ی هه‌لبێژاردوه که به‌ده‌نگی «س» ده‌ست‌پیده‌که‌ن. به‌مه ئاواز و ریتیمیک جوانی به‌غزه‌له‌که داوه و ئاستی جوانکاری و بنیاتی شیعرییه‌تی تو‌ختر کردۆته‌وه.

دل درده‌چی له ده‌ستم، دلداره‌کان چاری

هه‌ی داد‌رازی دردم‌ده‌روا به هه‌ر دیاری

(کو‌لیل، ۵)

دووبارہ بوونہ وہی دەنگی (د) لە سەرەتا و کۆتایی زۆربەى وشەکاندا، وا لە خوینەر دە کات که لە یە کەم وشەدا ئەو دەنگە دەبیستیت و لە هزریدا تۆمار دەبییت. پاشان دووبارە لە وشەبە کی تردا بەر گوپی دە که وپتەوه و خوینەر یا بیسەر هەست بە هاوشیوه بوون دە کات. لیرەدا ریتمیکی خوش و ئاوازیکی موسیقایی بە دەقە که دەبەخشیت. ئنجا ئە گەر بێتو لە کۆتایی وشەکانیشدا دیسان هەست بە هاوشیوه بوون بکەنەوه، بێ گومان توانا و بەهیزی ریتمه که کاریگەرتر دەبییت؛ ئەمەش ئەو کارهیه که وەرگپر لیرەدا کردوویهتی، که ئاستی جوانکاری و شیعریهتی غەزەله کهی بەهیزتر کردووه. لە ریی بلاو بوونەوهی ئەم دەنگە بە سەر دیرە کهدا، خوینەر دەههژینیت و سەرنجی راده کیشیت.

«کۆلیل» شەو شوکور چوو، ئالای خۆر شە کاوه

تا شیخی شەوپەرەستان رسوا بکا لە شارئ

(کۆلیل، ۵)

ئە گەر سەرنج بدەین، دەبینین بە شیوازیکی ریکخراو دەنگی «ش» لە نیوه دیری یە کەم و دووه مدا لە سەرەتای وشەکاندا دووبارە بوتهوه، سێ جار لە هەر یە کیکیاندا؛ بەمەش، جوولەبە کی موسیقی و ریتمیکی جوان بە غەزەله که دەبەخشیت.

تا سەحەر «کۆلیل» دویشەو هەر لە فیکری زولفی بوو

پۆژی پوون کاتئ وه دەرکه و کولمی کهفته و بیرمان

(کۆلیل، ۱۰)

دووبارە کردنەوهی دەنگەکانی «ر، ر، ک»، بەتایبهتی لە نیوه دیری دووه مدا، ریتمیکی جوان و ئاوازیکی خوشی پی بەخشیوه و کهشیکی پر شیعریهت دەخولقینن.

بۆ دەبری موغان هاتۆ ساقی بە شەرابی خەبی

ئەو مەسی بە دەسی و جامی، مین مەسی بە دوو چاوی مەسی

(کۆلیل، ۲۷)

یە کیک لە دیرە جوان و سەرنج راکیشە کانی وەرگپر، که توانای بەرز و داھینانی پیشان دەدات، ئەم دیرەیه. سەرتاپای ریتم و ئاوازه؛ جوولە و لەرەیه کی خوشی بەخش بلاوده کاتەوه. دووبارە بوونەوهی دەنگەکانی «س، م» ئەو سمفۆنیایهی دروست کردووه، که خوینەر دەههژینیت و سەرسامی دە کات؛ ئەمەش دەیگەیه نیتە ئاستی شیعریهت و بوتیقا.

دووبارە بوونەوهی وشە

دووبارە بوونەوهی وشە زۆر فراوانتر و کاریگەرترە لە دووبارە بوونەوهی دەنگ؛ چونکه لە گەل هەموو دووبارە بوونەوهیه کی وشەدا، دووبارە بوونەوهی دەنگی لە خۆگرتووه. ئەمەش ریتمیکی خوشتر و بەهیه کی بەرزتر دەخولقینن؛ وینەبە کی هونەری جوانه، دەست رەنگینی و خەیاڵ فراوانی نووسەر پیشان دەدەن.

پرزگاری هەر دوو عالم دوو خاله مهشقی ژینی

بو یاری خوشه ویستی، ری چوون له گه‌ل نه یاری

جامی جه هان نوین هەر جامی شه‌رابه بره‌وا!

تا کوو بزانی دارا موحتاجه بو سه‌ناری

(کۆلیل، ۵)

عه‌قل گه‌ر ده‌یوو خه‌به‌ر چهن خوشه بو‌دل داوی شه‌و

عاقلان دیوانه بوون بو به‌ندی دل زه‌نجیرمان

(کۆلیل، ۱۰)

ئه‌مان له‌م خوش سه‌دا شو‌خانه، له‌م غاره‌تگه‌رانه‌ی دل!

له‌ تورکی چاویان باوه‌رمه‌ که‌ن دل سفره‌شی مایی

(کۆلیل، ۳)

دوو باره‌ کرنه‌وه‌ی وشه‌ی «دوو» له‌ دێری به‌ که‌مدا و «جامی» له‌ دێری دووه‌مدا و «دل» له‌ دێری سییه‌مدا، له‌ دێری چواره‌میشدا «له‌م، دل» دوو باره‌ کردۆته‌وه‌. وه‌رگێر مه‌به‌ستی ته‌نیا جه‌خت کردنه‌وه‌ و دنیایی نییه‌، به‌ لکوو په‌یوه‌ندی به‌ ته‌کنیک و جوانکاری و سه‌رنج‌راکیشانی خوینده‌وه‌ هه‌یه‌. وه‌رگێر ده‌یه‌وێت ده‌له‌ته‌کانی مه‌به‌ست و ئیحا له‌ ناو ده‌قه‌که‌دا چرپکاته‌وه‌ و به‌ شیعریه‌ت بیانرازیته‌وه‌؛ ئه‌مه‌ش جو‌ریکه‌ له‌ لادان. ته‌نانه‌ت له‌ دێری سییه‌مدا، که‌ ئاماژه‌ به‌ وشه‌ی «دل» کراوه‌، له‌ غه‌زه‌له‌ فارسییه‌که‌دا شاعیر به‌ کجار وشه‌ی «دل» ی به‌ کار هیناوه‌؛ واته‌ وه‌رگێران و لاسایی کردنه‌وه‌ی ئه‌و نییه‌.

حه‌قمه‌ نییه‌ بیژم هه‌ن هه‌وشی له‌ سه‌رم، خو‌نین

یا خو‌نییه‌ بیژم نین بو‌ئه‌و نه‌زه‌رم، خو‌هه‌س

(کۆلیل، ۲۷)

له‌م دێره‌دا، وه‌رگێر وشه‌کانی (نین، دوو باره‌ کردۆته‌وه‌؛ به‌ جو‌ریک که‌ له‌ هه‌ر دوو نیوه‌ دێره‌که‌دا وه‌ کوو شیوازی به‌رامبه‌ری دروست کردوو، که‌ وشه‌ دوو باره‌ کراوه‌ کان به‌رامبه‌ر به‌ کن، جوانی و جو‌ریک له‌ لادانی دروست کردوو. ریتم و ئاوازیکی ناوازه‌ی به‌ دێره‌که‌ به‌خشیوه‌، که‌ له‌ قسه‌ی ئاسایی و باو دووری ده‌خاته‌وه‌ و به‌ره‌و شیعریه‌ت و بو‌تیقای بردوو.

دیومانه‌ ئییه‌ به‌ژنی ده‌لالی له‌ با ده‌دا

ئه‌ی بیخه‌به‌ر له‌ تامی شه‌رابی مودامی مه‌

لام وایه‌ مین که‌ رۆزی جه‌زا هه‌ر وه‌ کوو به‌ کن

نانی حه‌لالی شیخ و شه‌رابی حه‌رامی مه‌

(کۆلیل، ۱۱)

جىناوھ لىكاوھ كان شوپىنى جىناوھ سەربەخۇكان دەگرنەوھ. بە مانايە كى تر، كە جىناوھ لىكاوھ كان ھەبن، پىيوست بە دانانى جىناوھ سەربەخۇكان ناكات. لە دىيالىكتى كوردى ناوھراستدا ئەگەر ھاتو دانرا، ئەوھ مەبەست لە سووربوون و جەخت كردن لە واتا كەى دەردەخەن. لىرەوھ حالەتتىكى ناباو دروست دەكات؛ ئەمەش لادانە لە شىوھ ئاسايىيە كە؛ بەرەو شىعەرىيەتى دەبات، وەك لە غەزەلە كانى سەرەوھدا ديارە.

شىعەرىيەتى رەگەزدۆزى

ناتوانرەيت باس لە رىتمى ناوھوھى دەق بىكرەيت بى ئەوھى تىشك نەخرەيتە سەر رەگەزدۆزى؛ چونكە پەيوھەندى تەواو بە ئاواز و مۇسقىي دەقە كەوھ توندوتۇل و بەھىزە، ئەوپەرى ھاوسەنگى دەنگى دىنەيتە كايەوھ. رەگەزدۆزى، واتە «كاتىك دوو وشە لە روخساردا وەك يەك بن و بە ئەندازەى مووبەك جىاوازىيان نەبەيت؛ بەلام لەگەل ئەوھشدا ھەرىكەيان واتاى تايبەتى خۆى ھەبى. ئەمە پىي دەگوتىر رەگەزدۆزى تەواو» (گەردى، ۱۹۷۵: ۲۲). خۆ ئەگەر دوو وشە كە «لە رووى روالەتەوھ تەواو وەك يەك نەبن، واتە وشە كان لە رووى ژمارەى پىت، جۆرى پىت، شىوھى پىت، رىزبوونى پىت جىاواز بوون، پىي دەوترەيت رەگەزدۆزى ناتەواو» (مستەفا، ۲۰۱۱: ۲۳۲). ئىمە لىرەدا ئامازەمان بەو رەگەزدۆزىيانە كەردوھ كە وەرگىچە خۆى داپەيناوھ؛ واتە، لە دەقە سەرەكەيە كەدا ئەو وشە رەگەزدۆزىيانە بوونيان نىيە. چونكە ھەندى رەگەزدۆزى تر دەبىنن، كە رىك وەرگىچەرى و شەيە، لە فارسىيە كەوھ وەرگىچەرى؛ ئەوانە باس ناكەين.

دە ساقى جامى باقى بىنە! فەردەوسى بەرىن رەنگە

قەراخى ھەوزى بۇكان و سەكۆى مزگەوت و مىرزابى
(كۆلىل، ۳)

عومرى لە نۆدەبەخشن شوخانى كوردەوارى

مەيگىچەرى! بىزە سوڧى ئوڧى درۆ وەشەرى
(كۆلىل، ۵)

وشە كانى «ساقى، باقى»، ھەروھە وشە كانى «سوڧى، ئوڧى» رەگەزدۆزى ناتەواوھ لە جۆرى پىتە كانە. لىرەدا رەگەزدۆزى دەبەيتە كەرەستەيە كى بەسوود بۆ شىعەرىيەت. بە مانايە كى تر، بۆ ئەوھى ئاستى شىعەرىيەت بەرز بىتەوھ، بۆ جوان كردنى دەربىن و بەخشىنى چىژىك بە دەقە كە، شىعەرىيەت سوود لە رەگەزدۆزى وەرەگرەيت؛ چونكە لە ياسا و نۆرمى ئاسايى لاي داوھ و سەربارى ئەو مۇسقىقا و رىتمەى دروستى كەردوھ.

۳-۲-۳- شىعەرىيەتى غەزەلە وەرگىچە دراوھە كانى حافىز لە ئاستى پىكەتەبىدا

ئاستى پىكەتەبى ئاستىكى سەرەكەيە و ھەموو بەش و ئاستە كانى ترى زمان پىكەوھ دەبەستىتەوھ. بەو پىيە شىعەرىيەتى زمان و پىكەتە كەى لە ھەر تىكستىكى ئەدەبىدا پەيوھەستە بە چۆنەتەبى بىيات نانى زمانىكى تايبەت لە پىكەتە و رستە و دەستەواژە كە لە زمانى ئاسايى و رۆژانە دووربەكەوتەوھ. لىرەوھ رادەى لادان و پالائوتەبوونى زمان دەبەيتە بىچىنەيە كى سەلمىنراو و رادەى

شعرییهت و بهرهمهینانی له پانتایی دهق و تیکستدا، لادان له پهیوهندییه ریزمانییهکان، تیکشکاندنی شیوازی ریزبوونی کهرستهکان، یاری کردن و جیگۆرکی پی کردنیان، تا سهرنجی خوینهر رابکیشن و شتیکی نوئی ناباو دروست بکهن. به مانایه کی تر، لادان لهم بهشدا له سهر بنه مای هه لبراردن و ریکخستنی وشه و یه که زمانییه هه لبراردراوه کانه له گه ل یه کدا، ئه وهی یاکۆبسن به ته وهری «جینشینی» و «هاونشینی» ناوی هیناون؛ بهم لادانهش به رهو شعرییهت و بوتیقای ده بات. لادانهکان لهم ئاسته دا زۆرن. ئیمهش به پیتی ئه و غه زه لانهی دیاریمان کردوو و که رهسته ن بو لیکۆلینه وه که مان بهم جوهره دیارییان ده کهین:

شعرییه تی وشه ی ناوچه یی (شیوه زار)

شیوه زار و زمانی ناوچه یی، به راورد به زمانی نووسین یان زمانی ستاندارد، هه ندی لادانی تیدایه له ئاسته کانی زماندا. ئه م گۆرانکاری و لادانهش، زۆر جار ده بیته هوی دروست بوونی هاوسه روا. ئه مهش هاوسه نگی و هاوناوازی له ده برین و ده قه که دا دروست ده کات، یان وه کوو که رهسته یه کی چاوه روانه کراو دیته پیشه وه، له نا کاو خوینهر ده وه ستینیت و سهرنجی راده کیشیت. هه ره ها به پیتی هاوکیشه ی «وشه کانی ناو ده قیقی شیوه زاری-ناوچه یی-ریژه یی کار بو ئاوه لئاو زیاده کن؛ بهم شیوه یه پله ی شعرییهت له چاو ده قیقی خاوه ن زمانی نووسین به رزده بیته وه» (مصلح، ۱۹۸۴: ۶۵). وشه ی ناوچه یی و سهرزازی خه لکی له وشه فرهه نگییه کۆنه ساوه دووباره کراوه کان ده مان پاریزیت، گیانیککی نوئی به شیعه که ده دات، خوینهر سهرسام ده بیت، شتیکی چاوه روانه کراو دیته به ره دهستی که لادانه له شیوازه باوه که؛ ئه مهش ئامانجی شعرییه ته.

وه رگیزی غه زه له کانی حافز، زۆر به وریایی و زیره کانه کاری له سهر ئه مه کردوو؛ زۆر جوان و به باشی له کات و شوینی خویدا وشه ی ناوچه یی به کارهیناوه؛ نه ک ته نها هی ناوچه یه ک، به لکوو هی زۆر به ی ناوچه کانی به کارهیناوه. وه ک خوئی ده لیت، «تا جیگایه ک ریگه م بوو بیت هه ولم داوه بو ئه م وه رگیزانه له هه موو زاراوه کانی کوردی که لک وه برگرم؛ چونکه له شعری کلاسیکدا زۆر جار ری ده که وی به هوی کیش و ره دیف و قافیه و پاشبه ند و ئه م جوهره شتانه، شاعیر نه توانی وشه ی دلخواز و یه کگرتوانه تر به کاربینی» (کۆلیل، ۱۳۹۲: ۶). لیره دا غه زه له کانمان نووسیوه و هیلمان به ژیر وشه ناوچه ییه کان (شیوه زاری) هیناوه. وه ک ده بینین جوانییه کی تایبهت و مؤرکینکی کوردی پی به خشیون؛ بهم به کارهینانه لادان و داهینانی کردوو. توانای وه رگیزمان بو ده رده که ویت، که ته نها وه رگیزانیککی وشه یی رووتی بو غه زه له کان نه کردوو؛ به لکوو ده ستکاری کردوو تا ئه و راده یه ی پیویست بکات و به و مهرجه ی واتا و ده لاله ته سه ره کییه که ی غه زه له فارسییه که له ده ست نه دات.

غه زه ل وه ک دور ده هونیتۆ سه دا هه لبینه سا حافز!

خه لاتی ئه م هه وایه ت ملوه نی خاتوو سوره ییا بی

(کۆلیل، ۳)

عومری له نو ده به خشن شوخانی کورده واری

مه یگی ر! بیژه سو فی ئو فی درۆ وه شکاری

(کۆلیل، ۵)

چوو له مزگەوتۆ بەرەو مەيخانە دوپشەو پىرمان
 چۆنە يارانى تەريقەت چارە و تەدبىرمان
 ئىمە دەرويشان چلوون روو كەينه خانوى قىبلە، تا
 روو له مالى مەي فروشن حەزرەتى دەسگىرمان
 تىرى ناخى ئىمە گەردون پىكە حافىز وسى بە سا
 ھۆشى خۆتت بى! كە نەتپىكى كەوان و تىرمان
 (كۆليل، ۱۰)

بۆ دەبرى موغان ھاتۆ ساقى بە شەرابى خەس
 ئەو مەس بە دەس و جامى، من مەس بە دوو چاوى مەس
 حەققم نىيە پىژم ھەن ھۆشى لە سەرم، خو نىن
 يا خو نىيە پىژم نىن بۆ ئەو نەزەرم، خو ھەس
 پىرۆ كە ھەتا پىتۆ «حافىز» تەمەنى، ھەرچەن
 تىرى لە كەمان دەرچوو نايىتەو بە ھەر كەس
 ئەي جەرگى ھەموو عالم لەت لەت بە برۆى تىژت
 كۆليل لە بەرچاوى بازى بەزەبىتا چەس؟!
 (كۆليل، ۲۷)

شەئىرىيەتى پاش و پىش خستىن و تىكدانى رۆنانى باوى رىستە

واتە ئال وگۆر كەردنى ياساى رىكخستىن و رىزبوونى كەرسە كەنى ناو رىستە؛ لەوانە، وەك ئەو ھى كار
 پىش بەكەر دىت، يان كە ناو و ئاوە لئاو پىكەو ھە دىن. ھاتنى ئاوە لئاو پىش ناو ھە، يان لە كرمانجى
 ناو ھەستدا گۆرىنى شوپىنى جىناو ھە، يان پىش خستىنى نىشانەى نەرى كەردن و دواخستىنى ناو ھە
 نەرى كراو ھە، كە ئەمانە ھەمووى لادانە لە ياسا رىزمانىيە باو ھە. جان كۆھن ئەو لادانانەى لە
 ئەنجامى پاش و پىش خستىنەو ھەروە دەن، ناو ناو «لادانى رىزمانى» (كۆھن، ۱۹۸۶: ۱۷۹).
 كەواتە، پاش و پىش خستىن پەيوەندىيە كى بەھىزى بە ياساى رىزمانەو ھەيە و دياردەى لادان
 دەخولقەينىت، چونكە شتىكى نوئ و ناباوى دروست كەردو ھە. نووسەر ئەمەش بە مەبەست دەكات،
 ئامانجىكى ھەيە، لەوانە، بۆ جەخت كەردنەو ھە، زەق كەردنەو ھە، بەلووتكە كەردن، سەرنج راکىشانى خويئەنەر
 و سەرسام كەردنى، پاراستنى كىش بىت، يان گونجاندىنى سەروا بىت، كە ھەموويان بە جۆرىك لە
 جۆرە كان بەرەو شەئىرىيەتى دەبات.

گەردون دە رۆژە مەيلى، فىل و فرىو ھە كارى

دەرفەت دەچى لە دەستت لايى كەرۆ لە زارى
 (كۆليل، ۵)

«دهچی» له نیوه‌دێری دووه‌مدا کاره، که به‌پیتی رۆنان و یاسای ریزمان ده‌بوایه له دواوه بهاتایه، به‌لام وه‌رگێر له پیش ته‌واوکه‌ره به یاریده‌که‌وه دایناوه، که ده‌بوو بهم جوهره بوایه «ده‌رفهت له‌ده‌ستت ده‌چی»، به‌لام کاره‌که‌ی زه‌ق کردۆته‌وه و پیشی خستوو. به‌مه‌ش لادانیکه‌ی ریزمانی خوڵقاندوو و شیعریه‌تی به‌ره‌م‌هیناوه.

ئه‌و تام تاله‌ سوڤی ده‌یوت حه‌رامه، مه‌یخۆ

شیرین پتر له زارا تا ماچی گول‌عو‌زاری
(کۆلیل، ۵)

ده‌سته‌واژه‌ی «شیرین پتر له زارا» خۆی له خۆیدا شتیکی نوێیه؛ دارشتنیکی جیاواز و ناوازه‌یه. له رووی ریزمانیشه‌وه پاش و پیش به‌که‌ره‌سته‌کان کراوه. ئیمه ده‌لێین پتر شیرین، نه‌ک شیرین پتر؛ ئه‌مه له لایه‌ک، له لایه‌کی تره‌وه، ته‌واوکه‌ره‌که ده‌واکه‌وتوو؛ ئیمه ده‌لێین له زارا پتر شیرینه. بۆیه نووسه‌ر لێره‌دا لادانیکه‌ی ریزمانیه‌ی سه‌رنج‌راکیشه‌ی ئه‌نجام داوه؛ لیک‌ترانیکه‌ی دروست‌کردوو که به‌ره‌و شیعریه‌ت و بوتیقای شیعریمان ده‌بات.

په‌رژین له مه‌رگه ئه‌و که‌سه عه‌شقی له دل ژیا

تۆماره ناوی ئیمه له سینگه‌ی مه‌رامی مه
(کۆلیل، ۱۱)

«تۆماره» که پیش که‌وتوو، لادانه له یاسای ریزمانیه. ده‌بوایه ریزکردنه‌که به‌م جوهره بیت: «ناوی ئیمه تۆماره»؛ به‌لام نووسه‌ر بۆ ده‌رخستن و به‌لووتکه‌کردنی کاره‌که پیشی خستوو، که ئه‌مه به‌ لای خوێنه‌ره‌وه شتیکی نوێ و چاوه‌پروان نه‌کراوه، سه‌رنجی راده‌کیشیت و چێژی لی ده‌بینیت:

یادم بلێ له‌به‌ر چیه‌ عه‌مدن ده‌به‌ی له بیر

ئه‌و کاته دی نه‌ده‌یته‌وه هه‌رگیز وه‌لامی مه
(کۆلیل، ۱۱)

له نیوه‌دێری یه‌که‌مدا، به‌ جوړیک که‌ره‌سته‌کانی داناوه، هه‌ر ریک‌خستنه باوه بلاوه‌که‌ی که‌ره‌سته‌کانی تیکداوه، که ده‌بوو به‌م جوهره بوایه: بلێ له‌به‌ر چیه‌ یادم عه‌مدن له‌بیرده‌به‌ی. ئه‌م جوول‌کردنه به‌ داله‌کانی ناو رسته‌که، شیوه‌یه‌کی نوێ له‌ بونیادی پیکه‌اته‌دا به‌رجه‌سته ده‌بیت و هه‌ست و بیر خۆینه‌ر راده‌کیشیت؛ لادانه له‌ شیوازه باوه‌که‌ی ریزمان، که شیعریه‌ت ده‌خوڵقینیت.

زیادکردنی دێرێک بۆ غه‌زه‌له‌کان

وه‌رگێر له‌ کۆتایی هه‌ر غه‌زه‌لێکدا دێرێکی بۆ غه‌زه‌له‌که‌ زیاد‌کردوو له‌ سه‌ر هه‌مان کیش و سه‌روای غه‌زه‌له‌که، هه‌لگری یان بلێین ته‌واوکه‌ری هه‌مان مانا و په‌یامی غه‌زه‌له‌که‌شه. له‌ هه‌ر یه‌کیک له‌و دێرانه‌شدا ناوی خۆی یان نازناوه‌که‌ی نووسیه‌وه؛ دیاره بۆ ئه‌وه‌ی بزانریت ئه‌و دێره‌هی ئه‌وه په‌یامی خۆی و هه‌ستی ناو دلێ له‌ رێی ئه‌و دێرانه‌وه ده‌بریه‌وه. ئه‌مه‌ش کارێکی ئاسان و سانا نییه، که‌ بتوانیت له‌ کۆتایی هه‌موو غه‌زه‌لێک دێرێک به‌و جوهر و شیوه‌ بنووسیت؛ به‌لگه‌ی توانا و لێهاتووی وه‌رگێر و شاره‌زاییه‌تی له‌ بواره‌کانی وه‌رگێران و شیعریه‌ت؛ بۆ نموونه:

گولشەنى رازى ئىوۋىيە مەحمۇودە بۆ ھەياس

كۆلىلى رەمىزى دىدەتە ژىر و نەفامى مە
(كۆلىل، ۱۱)

۳-۳-۳ - شىعەرىيە تى غەزەلە وەرگىچە دراوۋە كانى حافىز لە ئاستى واتايدا

لەم ئاستەدا، بەرەو ناوەرۆك و چەقى دەق دەچىن، كە دىوى واتايە. ھەرچەندە ئەم ئاستانە تەواو كەرى يە كترن و پەيوەندىيان پىكەو ھەيە، بۆيە كە باسى كەرەستە كانى ئاستى رىتمى ناوۋە دەكەين، دەبنە كەرەستە بۆ بنىاتى دەلالى. بە مانايە كى تر، دووبارە كەردنەو ۋ رەگەزدۇزى، چۆن شىعەرىيە تى شىۋازى رىتميان تىدايە، بە ھەمان جۆرىش واتاي قوۋلىيان لە خۆگرتوۋە. چىر بوۋنەو ۋ خەست كەردنەو ۋ واتاي دەق بە ھۆى وىنەى ھونەرى فرە دەلالەت و فرە رەھەندەو، بە ھىزى و كارىگەرىيە ئەم ئاستە پىشان دەدات. ھىچ شىعەرىيە نىيە بى وىنەى شىعەرى بىخولقىت؛ جوانى و ئىستاتىكا بە شىعەر كە دەدات. وىنە تۈنە ھونەرىيە كانى نووسەر پىشان دەدات، وىنە پەلە داھىيانى نووسەر دەردە خات، رەنگدانەو ۋ ھەست و ئەندىشەى نووسەرە. وىنە دەتۈنەىت خۆپنەر بۆ خۆى رابكىشىت، ھەست بىكات سەيرى تابلۇيە كى ھونەرى دەكات. وەرگىچە زۆر بەى ھونەرە رەوانىيە كانى لە وەرگىچە غەزەلە كاندا مەزاندوۋە (تەوزىف كەردوۋە). لىرەدا باس لە ھەندىك لەو ھونەرە دەكەين و چۆنىيە تى مەزاندانىيان روۋن دەكەينەو.

ۋىنەى لىكچواندن و خواستن

لىكچواندن كۆنترىن جۆرى ھونەرى روۋنىيە. مەبەست لىك نىزىك كەردنەو ۋ دوو شتە كە تايەتمەندىيە كانيان لە يەكەو نىزىك بىت. لىكچواندن برىتىيە لە «چواندى شتىك بە شتىكى دىكەو لەبەر ھەبوۋنى سىفە تىك، يان زىاتر لە سىفە تىكى ھاوبەش لە نىۋان ھەر دوو شتدا» (مستەفا، ۲۰۱۱: ۱۱۸). بەلام بە روۋىيە كى تردا، نااسايى و لىكدوۋورى سىفەت و خاسىتى كەرەستە لىكچوۋە كان، شىعەرىيەت و بەرزبوۋنەو ۋ ئاستى ھونەرى و جوانكارى بە دەقە كە دەبەخشىت. خۆپنەر چاۋرپى ئەو لىكچواندە نەبوۋە، وىنەيە كى خەيالى نوۋى لە دىد و خەيالى خۆپنەردا دروست دەكات. ئەمە زىندوۋىيە تى بە دەق و چالاك بوۋنى پىدەبەخشىت. ئەم ھونەرە و ھونەرى خواستن يەككىن لەو ھونەرەنى لە كاتى وەرگىچە اندا گرفت و كىشەى زۆر بۆ وەرگىچە دروست دەكەن. ھەندىك دەلىن دەبىت راستەوخۇ لىكچواندن يان خواستەنە كە وەكوو خۆى وەرگىچە پىت؛ چونكە درىژە پىدەرىكى مەنەوۋىيە، بۆيە راستەوخۇ بۆ زمانى دوۋەم بە ھەمان مانا و كۆلتوۋر و دەربرىنەو. ھەندىكى تر پىيان وايە دەبىت وەرگىچە بەپىي كەلتوۋر و روۋنىيە نەتەو كە لىكچواندن و خواستەنە كە بگۆرپىت. بە راى نايدا و نىۋمارك ناتۋانرپىت ھىچ لىكچواندن و خواستەنە راستەوخۇ و بى دەستكارى وەرگىچە پىت (حراصى، ۱۹۹۵: ۱۲۳). بە مانايە كى تر، وەرگىچە ھەر دەبىت دەستكارى لىكچواندن يان خواستەنە كە بىكات لە روۋى زمانەوانىيەو ۋ بىت يان روۋنىيە يان ھەر جۆرە رىكخستن و گۆرانكارىيە كى تر. بۆ نموۋنە، وەرگىچە دەتۈنەىت «ۋىنەى ھونەرى لىكچواندن بگۆرپىت بۆ خواستن يان بە پىچەوانەو، يان ھەر خۆى لە دەستەواژە و دەربرىنەىك خواستن دروست بىكات» (حراصى، ۱۹۹۵: ۱۲۳). ئەمانە ھەموۋى دەبىت و گونجاۋە. ئەمانەش لادانى

شیعری دروست ده کهن و شیعرییهت و بوتیقا ده خولقینن. کۆلیل-ی وه رگپریش له چهند شوپنیکدا له جوړه لیکچواندن و خواستنانه‌ی خولقاندووه؛ له‌وانه:

غزل گفتی و درسفتی، بیا و خوش بخوان حافظ

که بر نظم تو افشانند فلک عقد ثریا را

غزه‌ل وه ک دوړ ده‌هونیتۆ سه‌دا هه‌لبینه سا حافظ!

خه‌لاتی ئەم هه‌وایه‌ت ملوه‌نی خاتوو سوره‌بیا بی

(کۆلیل، ۱۱)

حافظ به شیوه‌ی خواستن، باس له‌وه ده کات غزه‌له‌کانی دوړ و گه‌وه‌رن؛ به‌لام وه‌رگپر به هونه‌ری لیکچواندن ئەو مه‌به‌ست و په‌یامه‌ی وه‌رگپراوه، ئەوه‌تا ئامرازی «وه‌ک» ی به‌کاره‌یناوه؛ که‌واته هونه‌ره‌که‌ی گۆریوه.

وینه‌ی په‌مزی

په‌رژین له مه‌رگه ئەو که‌سه عه‌شقی له دل ژیا

تۆماره ناوی ئیمه له سینگه مه‌رامی مه

(کۆلیل، ۱۱)

«په‌رژین له مه‌رگه»، په‌مزه بۆ نه‌مزی و جاویدانی. شاعیر «هرگز نمیرد» ی به‌کاره‌یناوه؛ وه‌رگپریش ده‌یتوانی بنووسیت «هرگیز نامری»؛ به‌لام به شیوه‌ی په‌مزیان جوړیک له درکه، که ئاماژه‌یه بۆ ئەو نه‌مرییه؛ به‌مه‌ش جوانی به وه‌رگپران و غزه‌له‌که‌داوه و لادانی خولقاندووه و پله‌ی شیعرییه‌تی به‌رز کردۆته‌وه.

عومری له نو ده‌به‌خشن شو‌خانی کورد‌ه‌واری

مه‌یگی‌پر! بی‌ژه سو‌فی ئو‌فی درۆ وه‌شاری

(کۆلیل، ۵)

که بیت و شو‌خی کورسانه‌ی له‌گه‌ل ئەو دل‌مه‌دا رابیی

سنه و سابلاخ و سه‌ققز قیমে‌تی خالی ره‌شی نابیی

(کۆلیل، ۳)

وه‌رگپر «شو‌خانی کورد‌ه‌واری» له‌جیاته‌ی «خوبان پارسی» داناوه. وه‌کوو ئاماژه‌یه‌ک بۆ جوانی و به‌خشینه‌ی گیان پیمان، ناوی هیناون. وه‌رگپر هاتووه به‌پیی که‌لتوور و رو‌شنیبری کۆمه‌لی کورد‌ه‌واری، غزه‌له‌که‌ی وه‌رگپراوه؛ بۆیه لادانیکی واتایی کردووه؛ ده‌سته‌واژه‌که‌ی گۆریوه؛ شو‌خانی کورد‌ه‌واری ته‌مه‌نیکه‌ی نوێ ده‌به‌خشن. هه‌روه‌ها له‌دیپری دواتردا «شو‌خی کورسانه‌ی» له‌جیاته‌ی «ترک شیرازی» داناوه و «سنه و سابلاخ و سه‌ققز» له‌ شوپنی «سمرقند و بخارا». که‌واته، وه‌رگپر ته‌نیا ده‌لاله‌تی ده‌سته‌واژه‌کانی وه‌رگرتووه، که بزانی نیشانه و په‌مزن بۆ چ شتی؛ دواتر نموونه‌ی وای هیناوه له‌گه‌ل که‌لتوور و رو‌شنیبری کۆمه‌لی کورد‌ه‌واری بگونجیت. ئەمه‌ش توانا و لیهاتوویی

وەرگىپر دەر دەخات، بى ئەوہى لە جوانى غەزەلە کە کەم بکاتەوہ؛ بگرہ جوانىيہ کى تايبە تى پى بەخشيوہ و ئاستى شىعرييە تى غەزەلە کەى بەرز کردۆتەوہ.

۴- ئەنجام

کۆليل-ى وەرگىپر لە ناو ئاسمانى ھونەرى و پايەکانى وەرگىپر اندا توانىويە تى سىمايە کى جوان و چىز بەخش و پر شىعرييەت بە وەرگىپر انە کەى بدات. خۆى لە وەرگىپر انى وشەيى رووت و ساردوسر دزىوہ تەوہ. بە گشتى، مانا و دەلالەتى وشەکانى وەرگرتوہ و بە وشەى رازاوەى کوردى داپرشتۆتەوہ. وەرگىپر بايەخىکى زۆرى بە رىتمى ناوہوہ داوہ، لە رىپى دووبارە بوونەوہ و رەگەزدۆزىيەوہ؛ بە مەبەست وشەى ئاوازدار و ھاوسەر وای خولقاندوہ؛ ئەمەش رەھەندىکى جوانکارى و مۆسىقايە کى سەرەنچ راکىشى بە غەزەلە کان بەخشيوہ و بەرەو شىعرييە تى بردوہ. لە کۆتايى ھەر غەزەلە لىکدا دىرە شىعريکى خۆى بۆ زیاد کردوہ لە سەر ھەمان کىش و سەر و؛ لە رووى ناوہرۆکىشەوہ تەواو کەرى پەيامى حافزى شاعىر و ھەلگرى مەبەست و ئامانجى وەرگىپرە. لە ئاستى پىکھاتەييدا، لە رىپى پاش و پىش خستن و بە کارھىنانى وشەى ناوچەيى و شىوہ زارى جياواز، لادانى شىعرى دروست کردوہ. بەمەش، ئاستى شىعرييەت و بوتىقاي غەزەلە وەرگىپر دراوہ کە بەرزبۆتەوہ. گرنگى بە لايەنى کۆمەلایە تى و رۆشنىبرى و کەلتورى داوہ؛ لە کاتى وەرگىپر اندا ئەم لايەنانەى بەھەند وەرگرتوہ؛ بۆيە بە پىپى پىويست، وىنە و رەمزەکانى گۆرپوہ، دەلالەت و رەمزى وىنە ھونەرىيە کانى وەرگرتوہ و دەستکارى کردوہ؛ بە جۆرىک لە گەل کەلتور و رۆشنىبرى گەلى کورد و کۆمەلە کوردەوارى بگونجىت.

سه‌رچاوه کان

کوردی:

- ئه‌حمده، ره‌زا (۲۰۰۷). هونه‌ری شیعرنووسین. سلیمانی: چاپخانه‌ی شه‌هید نازاد هه‌ورامی.
- حه‌قیقی، عه‌بباس (۱۳۸۷). شه‌ونم: وه‌رگنیرانی سه‌د‌غه‌زه‌لی حافز. سنه: بلاو‌کردنه‌وه‌ی کوردستان.
- خۆشناو، نه‌ریمان عه‌بدووللا (۲۰۱۸). زمانه‌وانی کاره‌کی. هه‌ولیر: ناوه‌ندی ئاودیر.
- خۆشناو، هیمن عومه‌ر (۲۰۱۰). شیعریه‌تی ده‌قی چیرۆکی کوردی. هه‌ولیر: چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی رۆشنیری.
- سه‌عید، ناز ئه‌حمده (۲۰۱۳). لادن له‌ شیعی له‌تیف هه‌لمه‌ت‌دا. سلیمانی: چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی رۆشنیری.
- علی، سدیق ئه‌وره‌حمان (۲۰۱۵). حه‌قیقی شاعیر: ژیان و به‌ره‌می. زانکۆی سلیمانی.
- عه‌نه‌بی، ئه‌کره‌م (۲۰۱۷). مه‌حره‌می راز: شه‌رحی غه‌زه‌لیاتی حافز. سلیمانی: ده‌زگای ئاییدا.
- گه‌ردی، عه‌زیز (۱۹۷۵). ره‌وانیژی له‌ ئه‌ده‌بی کوردیدا: جوانکاری. هه‌ولیر: چاپخانه‌ی شه‌ره‌وانی.
- مسته‌فا، ئیدریس عه‌بدووللا (۲۰۱۱). لایه‌نه‌ ره‌وانیژییه‌ کان له‌ شیعی کلاسیکی کوردیدا. هه‌ولیر: ئه‌کادیمیا.
- (۲۰۰۳) جوانکاری له‌ ئه‌ده‌بی کوردیدا. سلیمانی: ده‌زگای سه‌رده‌م.

فارسی:

- احمدی، بابک (۱۳۸۲). ساختار و تأویل متن. تهران: نشر مرکز، چ ۶.
- عه‌ره‌بی:
- ادریس، سامیه (۲۰۰۸). «جامعه مولود معمري بتنيزی وزو». مجله‌ الخطاب. العدد ۳، المجلد ۱۰، الجزائر.
- اسماعیل، عزالدین (۱۹۷۲). الادب و فنونه. القاهرة: دارالفکر العربی.
- ایکو، امبرتو. (۲۰۱۲). ان نقول الشیء نفسه تقریبا. ت: احمد الصمعی. بیروت: مرکز دراسات الوحده العربیه.
- جاحظ (۱۹۹۶). الحیوان. بیروت: دارالجیل.
- حنفی، حسن (۲۰۰۰). من النقل الی الابداع. القاهرة: دارقبا.
- خلوصی، صفاء (۱۹۵۶). فن الترجمة فی ضوء الدراسات المقارنه. بغداد: وزاره‌ التربیه و الاعلام.
- الطربلسی، محمد الهادی (۱۹۸۸). بحوث فی النص الادبی. تونس: الدار العربیه للکتاب.

- عجينه، محمد (۲۰۰۱). *الترجمه الادبيه*. رحاب المعرفه.
- نانى، محمد (۲۰۰۳). *الترجمه الادبيه بين النظرية و التطبيق*.
- كوهن، جان (۱۹۸۶). *بنية اللغة الشعرية*. ت: محمد الولى و محمد العمري. المغرب: دار توبقال.
- مصلح، سعد (۱۹۸۴). *الاسلوب دراسة لغوية /حصائية*. القاهرة: دارالفكر العربى.
- ناظم، حسن (۱۹۹۴). *مفاهيم الشعرية*. بيروت: المركز الثقافى العربى.